

Cultuur in context. Het spel van Menych Sympel (1466) als spiegel van de Brusselse politieke verhoudingen¹

ROBERT STEIN

Inleiding. Onbekend maakt onbemind

In 1912 schonk de heer Gaston Moeremans uit Dilbeek een slordig, verformfaaid handschriftje aan het Brusselse Algemeen Rijksarchief. De unieke bron van enkele oudere Middelnederlandse rederijkerstoneelstukken, zoals we nu weten, maar destijds werd dat in de Franstalige cultuur van het Rijksarchief niet direct opgemerkt. Pas een kwarteeuw na de verwerving zou archivaris Jozef Cuvelier er een artikel aan wijden, waarin hij een globale beschrijving van het handschrift gaf en een korte samenvatting van de inhoud². En pas betrekkelijk recent kwam het handschrift terecht in een logische bewaarplaats: de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. Men kan stellen dat het handschrift deze slechte start nooit te boven is gekomen. Weliswaar zijn twee van de vier teksten inmiddels uitgegeven, werden her en der fragmenten gepubliceerd en nam W. M. H. Hummelen in zijn *Repertorium* een summierere beschrijving en een inhoudsopgave op, maar nog altijd zijn twee van de vier teksten onuitgegeven gebleven³.

Bij nadere bestudering blijkt vooral het spel met de titel *Van Menych Sympel ende Outgedachte ende van Cronijcke* buitengewoon boeiend, mijns inziens boeiender dan de beide teksten die inmiddels wel zijn uitgegeven. Niet alleen is dit het oudste van de vier in dit handschrift opgenomen spelen, en zelfs een van de oudere ons bekende rederijkersspelen, maar het laat zich bovendien erg goed situeren, zowel geografisch, als chronologisch, politiek en sociaal⁴. In inhoudelijk opzicht is vooral het gebruik

1 Mijn hartelijke dank gaat uit naar dr. B. A. M. Ramakers en prof. dr. W. P. Blockmans, die eerdere versies van deze tekst van commentaar hebben voorzien.

2 J. Cuvelier, 'Een viertal onbekende werken van de Brasseische 15d eeuwse rederijkers Colijn en Smeken en van den Bruggeling Anthonis de Roover', *Verslagen en mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche academie voor taal- en letterkunde* (1937) 89-99.

3 *Een spel van Colyn op die geboorte van vrou Margriete, dochter van vrou Marye van Bourgonyen perfect van Colijn Caillieu* werd uitgegeven door E. de Bock, 'Een presentspel van Colijn Caillieu', *Spiegel der letteren*, VI (1962-1963) 241-269; *Den droom van Rovere op die doot van hertoge Kaerle van Bourgonyen saliger gedagten van Anthonis de Roovere* werd uitgegeven door J. J. Mak, in: *De gedichten van Anthonis de Roovere naar alle tot dusver bekende handschriften en oude drukken* (Zwolle, 1955) 351 - 359; een bespreking van dit stuk: *ibidem*, 96-99; *Een spel op hertoge Karle ons Keyser nu es van Jan Smeken en het spel Van Menych Sympel*, dat hier ter discussie staat, zijn tot op heden onuitgegeven. Voor de fragmenten, zie: Cuvelier, 'Een viertal onbekende werken', 93; W. van Eeghem, *Brusselse dichters* (5 dln.; Brussel, 1958-1963) IV, 147-152; H. Pleij, *De sneeuwpoppen van 1511. Stads cultuur in de Late Middeleeuwen* (Amsterdam, 1988) 292-293; R. Stein, *Politiek en historiografie. Het ontstaansmilieu van Brabantse kronieken in de eerste helft van de vijftiende eeuw* (Leuven, 1994) 161 -162; W. M. H. Hummelen, *Repertorium van het rederijkersdrama 1500-ca. 1620* (Assen, 1968) 339, 342.

4 H. van Dijk, e. a., 'A survey of Dutch drama before the Renaissance', in: E. Strietman, 'The medieval drama of the Low Countries', in: *Dutch crossing*, XXII (1984) 97-131; vergelijk W. M. H. Hummelen, 'The drama of the Dutch rhetoricians', in: D. Gilman, ed., *Everyman & company. Essays on the theme and structure of the European moral play* (New York, 1989) 169-192.

van dynastiek-historiografische tradities opvallend, daar die in verband kunnen worden gebracht met de levendige historiografische cultuur in het vijftiende-eeuwse Brussel. Het doel van dit artikel is *Van Menych Sympel* te analyseren en uit te geven. Na een korte beschrijving van de inhoud zal het spel in zijn maatschappelijke context worden geplaatst. Hierbij zal vooral aandacht worden besteed aan de politieke ontwikkelingen in de periode dat het spel voor het eerst werd opgevoerd.

Opbouw en inhoud van Van Menych Sympel

Net als de overige teksten in het Brusselse handschrift is het spel *Van Menych Sympel* een rederijkersspel⁵. Zoals dat gebruikelijk is in dergelijke spelen, staat niet de handeling, maar het betoog centraal. De handeling is voornamelijk het medium dat de woorden, de boodschap, gestalte geeft, accentueert of verheldert, en het primaire doel is dan ook niet de verstrooiing, maar vooral de belering van de toeschouwers. Zij moeten doordrongen raken van de mededelingen die door de spelers worden gedaan. Daartoe wordt — zoals bijna altijd in rederijkersspelen — gebruik gemaakt van allegorische personages. Ook wat betreft zijn omvang sluit *Van Menych Sympel* aan bij veel andere rederijkersspelen. Om enige beperking te stellen aan de lengte van de voorstelling werd, althans bij wedstrijden, bepaald dat een spel tussen de 500 en 600 verzen mocht tellen, wat zich uitstekend verhoudt tot de 590 verzen van *Van Menych Sympel*. Het gebruik van verschillende attributen bij de opvoering — een getekende stamboom van de Brabantse dynastie en vermoedelijk een reeks portretten of impersonates van de vorsten — wijst erop dat we hier te maken hebben met een soort 'toogspel', dat kan worden omschreven als een combinatie van een toneelstuk en een reeks tableaux-vivants⁶. Meestal was er bij zulke toogspelen sprake van een voortoneel waarop de handeling zich afspeelde; meer op de achtergrond bevonden zich door gordijnen afgesloten compartimenten met de uitbeelding van hetgeen in het spel aan de orde kwam. Bij 'toogspelen' diende het toneelstuk om de afbeeldingen of tableaux-vivants van toelichting te voorzien of, omgekeerd, dienden de verbeeldingen om de tekst te verhelderen⁷.

De hoofdrol in het spel *Van Menych Sympel ende Outgedachte ende van Cronijcke* wordt gespeeld door de drie allegorische personages die in de titel zijn genoemd. Het

5 Hummelen (*Repertorium*, 339, 342) schaaft het onder de 'spelen', zonder een verdere toevoeging. Vergelijk G. von Wilpèrt, *Sachwörterbuch der Literatur* (Stuttgart, 1979); H. van Gorp, e. a., *Lexicon van literaire termen* (Leuven, Groningen, s. a.) 377; D. Coigneau, 'Rederijkersliteratuur', in: M. Spies, ed., *Historische letterkunde* (Groningen, 1984) 35-57, aldaar 36.

6 Deze suggestie dank ik aan dr. B. A. M. Ramakers.

7 W. M. H. Hummelen, 'Het tableau vivant, de 'toog', in de toneelspelen van de rederijkers', *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde*, CVIII (1992) 193-222; B. A. M. Ramakers, 'Horen en zien, lezen en beleven. Over toogspelen in opvoering en druk', in: *Idem*, ed., *Spel in de verte. Tekst, structuur en opvoeringspraktijk van het rederijkerstoneel. Jaarboek de Fontaine*, XLI-XLII (Gent, 1994) 129-165; B. A. M. Ramakers, *Spelen en figuren. Toneelkunst en processiecultuur in Oudenaarde tussen Middeleeuwen en Moderne Tijd* (Amsterdam, 1996) 380-393; G. R. Kemodle, *From art to theatre: form and convention in the Renaissance* (Chicago, 1944) 111, 114. Vergelijk vs. 299-304 van de tekstuitgave.

spel begint als een dialoog tussen Menych Sympel en Outgedachte gedurende een intocht van Karel van Charolais in de stad Brussel. Na verloop van tijd voegt Vrouwe Cronijcke zich bij hen, en helemaal aan het eind van het spel duikt nog een engel op, die als boodschapper van God de strekking van het geheel moet onderstrepen. Als laatste 'speler' kunnen we de Bourgondische kroonprins Karel van Charolais, de latere Karel de Stoute, in hoogst eigen persoon noemen. Hij is de figurant die ondanks zijn buitengewoon bescheiden, zwijgende rol het gehele spel beheerst. Pas aan het einde van het stuk dient hij zich aan als toeschouwer, en als zodanig wordt hij persoonlijk aangesproken door de engel. De gehele voorafgaande discussie handelt echter — in directe of indirecte zin — over zijn persoon.

In het stuk wordt een interessante tegenstelling gecreëerd tussen Menych Sympel⁸, een goedwillende, maar niet al te slimme volksman, en zijn gesprekspartner Outgedachte⁹, een man met een goede algemene ontwikkeling. Terwijl Menych Sympel kan worden omschreven als een personificatie van de stedelijke bevolking, representeert Outgedachte veeleer de elite, regelmatig vertoeft hij immers aan vorstenhoven (vs. 225-226). De rol van Menych Sympel beperkt zich tot die van aangever: hij stelt de vragen waar zijn tegenspelers op kunnen antwoorden. Bovendien begeleidt hij de woorden van zijn beide gesprekspartners met instemmende, vaak emotionele opmerkingen.

Het spel begint met de vraag van Menych Sympel naar de 'staat' van Karel van Charolais: hoe edel is diens afstamming, en welke edele daden kan men verwachten van een vorst? Zijn nieuwsgierigheid wordt bevredigd door zijn gesprekspartner Outgedachte, die van leer trekt met een uitgebreide toelichting op de rol van de edelen in het handhaven van orde en rust. Als voorbeeld voert hij dan de persoon van Karel de Grote op, die, met hulp van God, erin slaagde orde te scheppen in de chaos die was aangericht door Hunnen, Goten en Vandalen. Dat brengt de discussie op de verwantschap tussen Karel de Grote en zijn naamgenoot Karel van Charolais, die spoedig de stad zal binnentrekken. Menych Sympel toont zich heel benieuwd naar de afstamming van Karel van Charolais, maar Outgedachte vreest dat hij niet in staat zal zijn hem bondig en juist daarover te informeren. Daarom roept hij de hulp in van zijn vriendin Vrouwe Cronijcke die hem helpt bij het opstellen van een genealogie. Zij toont vervolgens aan dat Karel van Charolais de enige levende vorst is die in rechte lijn afstamt van Karel de Grote en dat hij dus de enige is op wiens schouders de morele en ideologische erfenis van zijn grote naamgenoot rust.

Uit de tekst van het spel blijkt dat Karel van Charolais bij het toneeltje arriveert juist op het moment dat vrouwe Cronijcke zijn plaats in de stamboom heeft bereikt. Een engel spreekt de kroonprins dan toe, en deelt hem mee dat Karel de Grote zich in de hemel bevindt en dat God welwillend neerziet op diens afstammelingen. Karel van

8 De allegorische waarde van 'Sympel' zal teruggaan op de dubbele betekenis als 'onaanzienlijk' en 'eenvoudig, onontwikkeld': *Middelnederlandsch woordenboek (MNW)*, VII, k. 1122-1125, resp. bet. 2 en 4.

9 'Gedachte' hier in de betekenis van 'herinnering', *MNW*, II, k. 1028-1031, bet. 4.

Charolais wordt gemaand zich te spiegelen aan zijn grote voorouder; hein staat dan een mooie taak te wachten als vorst van de Bourgondische landen, waarbij God hem steun zal verlenen (vs. 552-555). Met een samenspraak tussen Cronijcke, Outgedachte en Menych Sympel eindigt het stuk.

Lokalisering en datering

De lokalisering van het spel *Van Menych Sympel* levert weinig problemen op. Het werk werd geschreven in Brussel, of was in ieder geval bedoeld voor een opvoering in deze stad, voor een Brussels publiek. Het meest expliciet wordt dat verwoord door de personage Menych Sympel, wanneer hij refereert aan de spoedige komst van Karel en zijn gevolg in de stad (vs. 43-47). Zoals we zullen zien is er op een andere plaats in de tekst bovendien sprake van een uitgesproken Brussels chauvinisme¹⁰.

In tegenstelling tot de lokalisering is een exacte datering van het stuk problematisch. Drie mededelingen in *Van Menych Sympel* geven een indicatie voor het moment van de opvoering. Ten eerste blijkt uit de tekst dat het spel werd opgevoerd tijdens het leven van Filips de Goede, die regeerde van 10 september 1419 (in Brabant overigens pas vanaf 5 oktober 1430) tot zijn dood op 15 juni 1467 (vs. 495-499). Verder kunnen we vaststellen dat op het moment van opvoeren de regeringsmacht werd uitgeoefend door Karel van Charolais. Op een gegeven moment spreekt een engel de kroonprins namelijk toe met de woorden: 'Ghi Karel, die nu regnerende es' (vs. 552). Dit moet verwijzen naar de toestand na het moment dat Karel door zijn vader benoemd werd tot kapitein-generaal van de Bourgondische landen, derhalve na 27 april 1465. Vanaf dan immers beperkte Filips' invloed zich tot ceremoniële zaken en werd het werkelijke bestuur uitgeoefend door (de vorstelijke raad van) zijn zoon Karel¹¹.

Een nadere aanwijzing voor een datering wordt gevormd door de specifieke gelegenheid waarbij het stuk werd opgevoerd. Uit de tekst blijkt dat Karel persoonlijk aanwezig was bij een deel van de opvoering: bij het begin van het spel bevond hij zich buiten Brussel, maar hij trok vervolgens de stad binnen, om aanwezig te zijn bij de slotstrofen. Daarnaast is er in de eerste verzen sprake van een zeker vlagvertoon voor de prins. We mogen er dan ook van uitgaan dat er een bijzondere aanleiding bestond om de vorst te verwelkomen, en niet iedere toevallige terugkeer van bijvoorbeeld de jacht was reden genoeg voor een groots onthaal, zo blijkt uit de vermeldingen in de stedelijke administratie. Zowel Jozef Cuvelier als Herman Pleij vermoedden dan ook dat *Van Menych Sympel* was bedoeld voor opvoering tijdens een formele

10 Vs. 397-409, zie hier vooral vs. 408. 'desc Stadt'.

11 W. Blockmans, W. Prevenier, *De Bourgondiërs. De Nederlanden op weg naar eenheid. 1384-1530* (Amsterdam, Leuven, 1997) 198-200. De traditionele visie wil dat Karel van Charolais tijdens het leven van zijn vader nog geen regeringsmacht uitoefende (zie: P. Bonenfant, J. Stengers, 'Le rôle de Charles le Téméraire dans le gouvernement de l'état Bourguignon en 1465-1467', *Annales de Bourgogne*, XXV (1953) 8-29 en 118-133; vergelijk R. Vaughan, *Philip the Good, the apogee of Burgundy* (Londen, 1970) 376-377).

intocht van Karel van Charolais in Brussel¹². Tenslotte kan de voorbereidingstijd van de opvoering een argument vormen voor de datering. We moeten aannemen dat het schrijven van het stuk, het instuderen, de vervaardiging van de kleding, de attributen en het toneel geruime tijd in beslag hebben genomen.

Wanneer we het *itinerarium* van Karel van Charolais onderzoeken zijn er vijf verschillende momenten bekend waarop Karel na een langere afwezigheid terugkeerde in Brussel in de periode tussen 27 april 1465 en 15 juni 1467¹³. Hieronder zal ik de drie momenten bespreken waarop er bovendien een aanleiding was om de kroonprins een groots welkom te bereiden. Maar uiteindelijk is het mijns inziens mogelijk om de opvoering vrijwel zeker te dateren op 31 januari 1466 of een van de daarop volgende dagen.

Allereerst kan het spel zijn opgevoerd (vrijwel) onmiddellijk na de benoeming van Karel van Charolais tot kapitein-generaal, zoals Cuvelier en Pleij vermoedden. Nadat Karel van Charolais jarenlang gebrouilleerd was met Filips de Goede, sloten vader en zoon weer vrede in de lente van 1465. In april van dat jaar werden de Staten van Brabant, Vlaanderen, Artesië, Rijsel, Henegouwen, Holland en Mechelen bijeengeroepen in Brussel¹⁴. Hier eiste de hertog een bede van zijn onderdanen om te kunnen deelnemen aan de 'guerre du bien public', een opstand van een groot aantal Franse prinsen tegen het centrale gezag van koning Lodewijk XI van Frankrijk. In verband met de komende veldtocht werd Karel van Charolais benoemd tot kapitein-generaal van de Bourgondische landen. Op 27 april gaven de Staten-Generaal een oorkonde uit, waarin zij zich bereid verklaarden Karel te erkennen als de opvolger van zijn vader¹⁵. Gedurende een week na deze erkenning verbleef Karel van Charolais nog in Brussel, op 4 mei reisde hij kort naar Holland, kwam op 12 mei weer voor enkele dagen terug in Brussel, en vertrok vervolgens naar Vlaanderen en Mechelen, om nadere steun te verkrijgen voor zijn Franse veldtocht. De mogelijkheid bestaat dat een formele huldiging heeft plaatsgevonden in de week na zijn erkenning, of eventueel gedurende zijn kortstondige verblijf in Brussel van 12 tot 16 mei 1465, en dat bij die gelegenheid het spel *Van Menych Sympel* werd opgevoerd¹⁶. Tegen deze datering spreekt echter het feit dat Karel zich eigenlijk de gehele periode van de onderhandelingen rond zijn benoeming in Brussel bevond, zodat er geen sprake kon

12 Cuvelier, 'Een viertal onbekende werken', 93; Pleij, *Sneeuwpoppen*, 189.

13 H. van der Linden (*Itinéraires de Philippe le Bon, duc de Bourgogne (1419-1467) et de Charles, comte de Charolais (1433-1467)*) (Brussel, 1940) 481 -508) noteert de volgende data dat Karel van Charolais aanwezig was in Brussel: 2 maart-4 mei 1465, de periode beginnend voor Karels benoeming tot kapitein-generaal op 27 april en eindigend na die benoeming; 12 mei-16 mei 1465; 31 januari-8 februari 1466; 26 juli-2 augustus 1466; 24 september-29 september 1466; 10 februari-16 februari 1467.

14 J. Cuvelier, *Actes des Etats Généraux des anciens Pays-Bas, I, Actes de 1427 à 1477* (Brussel, 1948) 108-128; W. P. Blockmans, *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen. Regering van Filips de Goede 10 september 1419-15 juni 1467*, 11, *Vanaf de onderwerping van Brugge (4 maart 1438)* (Brussel, 1995) 1535-1537.

15 Uitgave in: Philippe de Commines, *Mémoires*, II, D. Godefroy en Lenglet du Fresnoy, ed. (Parijs, 1747)455-457.

16 Van der Linden, *Itinéraires*, 478-482.

zijn van een echte intocht¹⁷. Bovendien was de uitkomst van het overleg op voorhand buitengewoon onzeker, en er zal dan ook weinig voorbereidingstijd zijn geweest voor de productie van het spel. Tegen een opvoering op 12 mei pleit het feit dat in Brabantse noch in Bourgondische bronnen aanwijzingen te vinden zijn dat de benoeming van Karel in Brussel de aanleiding vormde voor enige festiviteiten.

Een tweede mogelijkheid is dat het spel *Van Menych Sympel* werd opgevoerd op 24 september 1466. Toen schonk de stad Brussel namelijk een bedrag van 4200 Rijns-gulden aan Filips de Goede en 580 Rijns gulden aan Karel 'om syn gratie te verwer-ven, synen naevolch aff te leggen, ende te gecryghen syn residentie alhier, int affcomen van den reyse van Dinant'¹⁸. De oorzaak van Karels woede tegenover Brussel is niet duidelijk, maar het ligt voor de hand dat deze zijn oorsprong vond in de onderhande-lingen rond — opnieuw — een bede en de daaraan gekoppelde eis van de magistraat dat een hertogelijke ordonnantie op de schepenbrieven zou worden ingetrokken¹⁹. Wellicht heeft de stad gepoogd een verzoening te bevorderen door Karel een luister-rijk welkom te bereiden, en daartoe ook culturele wapens ingezet. Was dit misschien ook de gelegenheid waarbij Karel met de leden van het Grote Gilde op de papegaaï schoot²⁰?

We kunnen deze beide dateringen voor een eerste opvoering van het spel *Van Menych Sympel* niet geheel uitsluiten, maar toch lijkt het me vrijwel zeker dat de eerste uit-voering plaatsvond in de periode tussen 31 januari en 12 februari 1466. Waarschijn-lijk hield Karel toen een min of meer formele intocht in Brussel. De aanleiding daar-voor vormde de bezwering van de Brabantse oorkonden door de kroonprins. In aan-sluiting op het overleg in de Staten-Generaal in april 1465 herhaalden de Brabantse steden op 20 juni 1465 hun belofte dat zij Karel na de dood van Filips de Goede zouden erkennen als diens opvolger in Brabant, Limburg en Overmase:

[Nous] recongnissons iceluy monseigneur Charles, son seul fils, estre son legitime héritier en ses pays et duchez de Brabant, de Limbourg, marchionne d'Anvers et es autres terres et seigneuries d'Outre Meuse, et que nous sommes tenus de, apres le trespas de nostre dit tresredouté seigneur, le recevoir en nostre seigneur et prince, promettans outre feablement, et sous serment de, en s'ensuivant ce, le recevoir lors en nostre seigneur et prince, et que avons fait a mon dit seigneur son pere et a ses predecesseurs.

17 Van der Linden, *Itinéraires*, 479-481 : aanwezigheid van 3 maart tot 4 mei 1467.

18 L. Galesloot, 'Notes extraites des anciens comptes de la ville de Bruxelles', *Bulletin de la Commission royale d'histoire (BCRH)* 3e r., IX (1867) 478-500, aldaar 489. Voor de datering, zie aldaar n. 2 en Van der Linden, *Itinéraires*, 497-499. De vernietiging van Dinant vond plaats op 25 augustus 1466.

19 *Den luyster en de glorie van het hertogdom van Brabant* (3 dln.; Brussel, 1699) 11,160-165.

20 Vermelding in: Stadsarchief Brussel, Oud archief 1231 (ongefolieerd). De exacte datering van dit evenement is onbekend. Traditioneel vond het papegaaïschieten in Brussel plaats na afloop van de Omme-gang, op de zondag voor Pinksteren (in 1466 op 18 mei) (R. Stein, 'Cultuur en politiek in Brussel in de vijftiende eeuw. Wat beoogde het Brusselse stadsbestuur bij de annexatie van de plaatselijke Ommegang?', in: H. Pleij, e. a., *Op belofte van profijt. Stadsliteratuur en burgermoraal in de Nederlandse letterkunde van de Middeleeuwen* (Amsterdam, 1991) 228-243, aldaar 233-234). Toch kan de vermelding geen betrek-king hebben op die gebeurtenis, want toen bevond Karel zich in Frankrijk (Van der Linden, *Itinéraires*, 495).

mits deze

le cas advenant du trespas de mon dit seigneur, et il prendra la possession des dits pays, il renouvellera et confirmera premierement, et a son entree es dites villes de Brabant, leurs privileges et le contenu de la Chartre du pays ...²¹.

Op 3 juli 1465 verklaarde Karel van Charolais zich vervolgens vanuit zijn legertent in Frankrijk bereid de privileges van Brabant te erkennen²². Voorlopig was er echter nog geen tijd om deze beëdiging te formaliseren en de onderdanen derhalve de gelegenheid te geven een en ander enige luister bij te zetten: de kroonprins had het nog te druk met zijn Franse avonturen. Pas in oktober werd de vrede van Conflans gesloten met koning Lodewijk XI van Frankrijk. Vervolgens achtte Karel het echter noodzakelijk om nog enige maanden te besteden aan een veldtocht tegen het prinsbisdom Luik. Pas in januari 1466 werd hij door het barre winterweer gedwongen om de relatieve rust van het Brusselse hof op te zoeken, waar zijn vader en moeder ook verbleven. Het is waarschijnlijk dat *Van Menych Sympel* werd opgevoerd bij de eerste intrede van Karel in Brussel na de belofte om de privileges te bezweren op 3 juli 1465, dat wil zeggen op of kort na 31 januari 1466²³. Misschien verwachtten de Brusselselaars van Karel dat hij bij deze gelegenheid zijn belofte met betrekking tot de bezwering in het openbaar gestand zou doen²⁴.

De bronnen staan ons niet toe om te bepalen of de privileges van Brabant ook daadwerkelijk werden bezworen door Karel, maar het is duidelijk dat zijn terugkeer van de Luikse veldtocht leidde tot feestelijkheden die grote overeenkomst vertoonden met de Blijde Inkomsten²⁵. Traditioneel vond de Blijde Inkomst van de Brabantse hertogen eerst plaats in Leuven en vervolgens in Brussel, Antwerpen en de andere Brabantse steden. Ook Karel van Charolais, bij zijn terugkeer uit het land van Luik, reisde op 30 januari 1466 eerst naar Leuven. Blijkbaar vond daar een feestelijke ontvangst plaats, want in de stadsrekeningen is sprake van het oprichten van podia en van: 'Den gesellen van der Roesen die ter Incomst van mijnen heere van Charlois ... een spel hielden van stommen personagen'²⁶.

21 Lille, Archives départementales du Nord B 1421 (nr. 16077). Ook opgenomen in: Philippe de Commines, *Mémoires*, II, Godefroy, Lenglet du Fresnoy, ed., 479-481. Met 'la Chartre du Pays' is ongetwijfeld de constitutionele Blijde Inkomst bedoeld die de hertogen sedert 1356 moesten bezweren bij hun inhuldiging in Brabant.

22 Uitgave in: Philippe de Commines, *Mémoires*, II, Godefroy, Lenglet du Fresnoy, ed., 479-481; vergelijk voor de gang van zaken: Stadsarchief Leuven, Oud archief 5091, f. 79v-81 r.

23 Van der Linden, *Itinéraires*, 491.

24 In ditzelfde jaar hield Karel eveneens een intocht in Saint-Omer: C. de Méringol, 'Théâtre et politique à la fin du Moyen âge. Les entrées royales et autres cérémonies mises au point et nouveaux aperçus', in: *Théâtre et spectacles hier et aujourd'hui. Moyen âge et Renaissance* (Parijs, 1991) 179-212, aldaar 212.

25 Het is opmerkelijk dat in de Leuvense stadsrekeningen van de Blijde Inkomst van 1467 melding wordt gemaakt van een podium waarop Karel zijn eed moest afleggen 'als hertoge van Brabant vor al tghemeine lant' (Stadsarchief Leuven, Oud archief 5093, f. 78v). Een dergelijke vermelding ontbreekt in 1466.

26 Stadsarchief Leuven, Oud archief 5092, f. 66r-66v. Vergelijk de 3 1/2 aam wijn die Karel bij deze gelegenheid ontving: *ibidem*, f. 56v.

Op 31 januari reisde Karel door naar Brussel en ook daar werd hij groots onthaald. Het heeft er alle schijn van dat het belang van de intocht in Brussel die van Leuven oversteeg, want ook de Vier Leden van Vlaanderen verwelkomden hem daar op 3 februari²⁷. Olivier de la Marche vermeldt in zijn *Mémoires* wel de festiviteiten ter gelegenheid van Karels intocht in Brussel, en niet die in Leuven:

Quand le comte [de Charolais-RS] eut mis à mercy les diets Liégeois²⁸ il s'en retourna en ses pais, et nommément à Bruxelles, où il fut grandement festeyé et receu, tant du père et de la mère comme de ses sugets²⁹.

In een anonieme Brabantse kroniek wordt eveneens melding gemaakt van een feestelijke ontvangst:

Ende doen paijs in Vranckerijcke ghemaect was³⁰ doen quam mijn heer van Sareloes af met sinen volke ende gaf die Brabanters oerlof, ende bleef int lant van Ludeke liggen³¹. Ende doen wert paijs ghemaect. Ende mijn heer quam na Bruessel; ende dambachten dienden hem met IIII toersen³².

De vermelding van de begeleiding van de hertog door de ambachten met vier toortsen maakt duidelijk dat er hier sprake was van een plechtigheid die nauw aansloot bij de formele vorstelijke inhuldigingen: anderhalfjaar later, op 12 juli 1467, bij de Blijde Inkomst van Karel de Stoute in Brussel zouden de ambachten eenzelfde geste doen³³. Het lijkt mij dan ook meer dan waarschijnlijk dat de opvoering van *Van Menych Sympel* plaatsvond op 31 januari 1466, of enkele dagen later op 3 februari. De zes maanden sedert de bezwering van de privileges vormden meer dan voldoende tijd om de opvoering van het spel voor te bereiden.

Auteur en maatschappelijke plaatsing

Het spel *Van Menych Sympel* moet formeel als anoniem worden beschouwd. Toch is

27 Blockmans, *Handelingen*, II, 1559-1562.

28 Vermoedelijk de vrede van Sint-Truiden van 22 december 1465 (Vaughan, *Philip the Good*, 396).

29 Olivier de la Marche, *Mémoires*, J. A. C. Buchan, ed., in: *Idem*, ed., *Choix des chroniques et mémoires sur l'histoire de France* (Parijs, 1842) 295-599, aldaar 519.

30 Dit moet verwijzen naar de reeks vredesverdragen van Conflans, tussen Lodewijk XI en verschillende prinses van oktober 1465: Vaughan, *Philip the Good*, 391.

31 Vanaf 16 november tot eind januari 1466 bemoeide Karel van Charolais zich met het opstandige Luik (Vaughan, *Philip the Good*, 391-392). *Brabandsche kronijk*. Uitgave in: *Chroniques de Brabant et de Flandre*, C. Piot, ed. (Brussel, 1879) 395-396.

32 *Brabandsche kronijk*, 61. De anonymus die *Le livre des trahisons de France* schreef maakt melding van een groots onthaal in Vlaanderen, en niet in Brussel: Kervyn de Lettenhove, ed., *Chroniques relatives à l'histoire de la Belgique sous la domination des ducs de Bourgogne*, II (Brussel, 1873) 254; hetzelfde geldt voor Jacques du Clerq (*Mémoires*, IV, F. A. F. T. de Reiffenberg, ed. (Brussel, 1823) 253), Jehan de Waurin (*Recueil des croniques et anchiennes istories de la Grant Bretagne, a présent nommé Engleterre*, V. W. Hardy, E. L. C. P. Hardy, ed. (Londen, 1891) 522) en Enguerrand de Monstrelet (*Chroniques* (3 dln.; Parijs, 1596) 111, 125).

33 *Brabandsche kronijk*, 61.

het wel mogelijk een en ander over het auteurschap te zeggen. In het verleden suggereerde Cuvelier dat Colijn Caillieu, de oudst bekende stadsrederijker van Brussel, de schrijver zou kunnen zijn³⁴. Deze suggestie werd achtereenvolgens met meer of minder voorzichtigheid overgenomen door Van Eeghem³⁵, Pleij³⁶ en mijzelf³⁷.

Het is inderdaad opvallend dat de overige drie stukken in het Brusselse handschrift alle zijn geschreven door rederijkers die in officiële stedelijke dienst waren: door de Brugse stadsrederijker Anthonis de Roovere en diens Brusselse collegae Colijn Caillieu en Jan Smeken. De samenstelling van een dergelijk stuk door een stadsrederijker zou ook om inhoudelijke redenen voor de hand liggen. Het is namelijk waarschijnlijk dat het Brusselse stadsbestuur nauw betrokken was bij de samenstelling en uitvoering van het spel *Van Menych Sympel*. Dit past immers volledig in het beeld dat we hebben van de stedelijke culturele activiteiten bij intochten, en zelfs in de buitengewoon summiere fragmenten van de Brusselse stadsrekeningen uit de vijftiende eeuw komen diverse vermeldingen van betalingen ter gelegenheid van Blijde Inkomsten voor³⁸. Verschillende bronnen maken duidelijk dat het gehele programma van een vorstelijke Intocht centraal werd georganiseerd, en derhalve onder strenge controle stond van de stedelijke overheid³⁹. Bekend is dat vele steden zich buitengewoon grote uitgaven getroostten om de Inkomsten van de vorsten luister bij te zetten⁴⁰. Voor Brussel is de officiële betrokkenheid bij een andere openbare plechtigheid, de jaarlijkse Ommegang, veel beter gedocumenteerd, en daar blijkt het stadsbestuur zich ook inhoudelijk met de festiviteiten te hebben beziggehouden⁴¹. Dit zou ervoor pleiten dat Colijn Caillieu (1430/1440-voor 1503) de auteur was van het spel *Van Menych Sympel*. Weliswaar dateert zijn formele aanstelling tot stadsrederijker pas van 1474⁴², maar al drie jaar eerder wordt hij vermeld: als het Brusselse stadsbestuur besluit om een aantal draconische bezuinigingsmaatregelen te nemen, wordt 'Colijn de dichtere' daarvan uitgezonderd. Blijkbaar was hij ook toen al enige tijd in stedelijke dienst. Een aanwijzing voor Colijns auteurschap vormt eveneens de karakterisering van Menych Sympel in het spel op basis van humoriaalbiologische argumenten (vs. 49-52). Een

34 Cuvelier, 'Een viertal onbekende werken', 94.

35 Van Eeghem, *Brusselse dichters*, IV, 147-152.

36 Pleij, *Sneeuwpoppen*, 189, 289.

37 Stein, *Politiek en historiografie*, 239-240.

38 Galesloot, 'Notes', 482,486; vergelijk voor de Brusselse financiën'. C. Dickstein-Bernard, *La gestion financière d'une capitale à ses débuts: Bruxelles, 1334-1467* (Brussel, 1977).

39 E. Dhanens, 'De Blijde Inkomst van Filips de Goede in 1458 en de plastische kunsten te Gent', in: E. Dhanens, *Actum Gandavi. Zeven bijdragen in verband met de oude kunst te Gent* (Brussel, 1987) 53-89, aldaar 60; H. Soly, 'Plechtige intochten in de steden van de Zuidelijke Nederlanden tijdens de overgang van Middeleeuwen naar Nieuwe Tijd: communicatie, propaganda, spektakel', *Tijdschrift voor geschiedenis*, XCVII (1984)341-361.

40 Soly, 'Plechtige intochten', *passim*.

41 Stein, 'Cultuur en politiek', *passim*.

42 Voor de meest recente biografie van Colijn Caillieu: J. E. van Gijsen, *Liefde, kosmos en verbeelding. Mens en wereldbeeld in Colijn van Rijsses Spiegel der minnen* (Utrecht, 1989) 13-21. Voor de uitgave van de aanstellingsoorkonde uit 1474 van Caillieu, zie: Colijn Caillieu, 'Dal sonder wederkeeren of pas der doot', P. de Keyser, ed. (Antwerpen etc., 1936) 27.

dergelijke benadering werd door hem eveneens gebruikt in zijn *Spiegel der Minnen*⁴³.

Nog steeds acht ik de betrokkenheid van Caillieu bij het ontstaan van het spel *Van Menych Sympel* waarschijnlijk. Dit neemt niet weg dat ik het intussen ook aannemelijk vind dat een van de vier Brusselse rederijderskamers — Den Boeck, De Violette, De Leliebloem of De Corenbloem — betrokken was bij de opvoering van *Van Menych Sympel*. Vanaf het midden van de vijftiende eeuw gingen immers in allerlei steden de rederijderskamers een rol spelen bij de intochten en andere openbare plechtigheden. Daarbij namen zij steeds vaker de plaats in van de op militaire leest geschoeide schuttersgilden. Peter Arnade heeft uitgerekend dat in Gent de rederijderskamers tussen 1448 en 1500 betrokken waren bij niet minder dan vijftien vorstelijke intochten⁴⁴. In dat kader is het interessant dat in de latere verzen van *Van Menych Sympel* de clementie van de toeschouwer wordt afgesmeekt voor een collectieve prestatie (vs. 577-580). Wellicht is de daarbij gebruikte zinsnede 'Want yonst vor die const van weerden bekynnen' zelfs het devies van de opvoerenden⁴⁵. De opvoering van *Van Menych Sympel* door een van de Brusselse rederijderskamers hoeft niet strijdig te zijn met het auteurschap van Caillieu, maar wel bestaat de mogelijkheid dat — in plaats van Caillieu — de factor van de uitvoerende kamer de tekst heeft geschreven.

De onzekerheid over het auteurschap van *Van Menych Sympel* verandert weinig aan de maatschappelijke plaatsing van het spel. Was de stadsrederijker de officiële vertegenwoordiger van de magistraat, de rederijderskamers verwoordden vanuit een meer informele positie dezelfde boodschap: de kamers bestonden in de Late Middeleeuwen veelal uit personen uit de gegoede middenstand, aangevuld met kunstenaars, en soms enige hoge edelen, kortom uit lieden die veel belang hadden bij de handhaving van de landelijke en lokale status quo⁴⁶. De rederijderskamers vormden dan ook vaak het medium dat door de stadsbesturen werd gebruikt om de in sociale en politieke zin behoudzuchtige visie van de stedelijke overheid aan de bevolking door te geven. In dat kader is het interessant dat er aantoonbaar sprake is van een grote verwevenheid van een van de Brusselse rederijderskamers — Den Boeck — met de Brabantse en later Bourgondisch-Habsburgse dynastie. Al in 1417 werd hertog Jan IV van Brabant (1415-1427) lid van deze Kamer, en later zouden Filips de Goede (1430-1467) en Filips de Schone (1482-1506) zijn voorbeeld volgen⁴⁷.

43 Van Gijsen, *Liefde, kosmos*, 110-113.

44 P. Arnade, *Realms of ritual. Burgundian ceremony and civic life in late medieval Ghent* (Ithaca, Londen, 1996) 177 en n. 83; Pleij, *Sneeuwpoppen*, 167-168.

45 Voor zover bekend werd een dergelijk devies niet gevoerd door een van de Brusselse kamers (het devies van De Violette is onbekend), maar 'Ionst voer const' was in de zestiende eeuw wel het devies van 'De Lelkens uten dale' uit Zoutleeuw. Gebaseerd op A. van Elslander, 'Lijst van Nederlandse rederijderskamers uit de XVe en XVIe eeuw', *Jaarboek de Fontaine*, XVIII (1968) 29-78, aldaar 36-37, 60.

46 Pleij, *Sneeuwpoppen*, 184.

47 Pleij, *Sneeuwpoppen*, 187-188.

Belang van het stuk

Het onderzoek naar de ontwikkeling van de feestcultuur in de Nederlanden, en vooral de communicatie tussen vorst en onderdaan staat nog in de kinderschoenen, ondanks enkele recente publicaties⁴⁸. Het grootste probleem bij een dergelijk onderzoek is het vrijwel ontbreken van bronnen met betrekking tot de culturele aspecten⁴⁹.

De — in kwantitatieve zin — belangrijkste bron voor het onderzoek naar de intochten wordt gevormd door de stedelijke en de landsheerlijke rekeningen. Op basis van stadsrekeningen is het vaak mogelijk om de omvang en de aard van het stedelijk mecenaat ten aanzien van toneelvoorstellingen en openbare feesten te onderzoeken, zoals onder andere voor Arnhem en Venlo is gedaan⁵⁰. Landsheerlijke rekeningen kunnen ons veel leren over de samenstelling en uitdossing van de stoet en over het *itinerarium* van de vorst. De informatie uit dergelijke bronnen is in veel gevallen echter veeleer kwantitatief dan kwalitatief van aard. Verder kan men gebruik maken van contemporaine historiografische werken — zowel hofkronieken als lokale kronieken — die soms zeer uitgebreid ingaan op intochten, en beschrijvingen geven van de stoet en vele tableaux-vivants⁵¹.

Van een heel andere orde zijn de bronnen die nauw samenhangen met de inhuldiging als zodanig. Hierbij kan men opnieuw denken aan de rekeningen, die een inzicht geven in de voorafgaande onderhandelingen. Maar ook de eden die door de vorst en zijn onderdanen werden bezworen zijn van belang⁵². Constitutionele teksten — bijvoorbeeld de beroemde Brabantse Blijde Inkomst, het Groot Privilege en de gewes-

48 G. Nijsten, *Het hof van Gelre. Cultuur ten tijde van de hertogen uit het Gulikse en Egmondse huis (1371-1473)* (Kampen, 1992) 266-276; Ramakers, *Spelen en figuren*, 5-7; Arnade, *Realms of ritual*; J. G. Smit, *Vorst en onderdaan. Studies over Holland en Zeeland in de Late Middeleeuwen* (Leuven, 1995), met name 89-409; W. Blockmans, E. Donckers, 'Self-representation of court and city in Flanders and Brabant in the fifteenth and early sixteenth centuries', te verschijnen in: W. Blockmans, A. Janse, ed., *Showing status. The representation of social positions in the Late Middle Ages* (Turnhout, 1998) 79-102.

49 Voor een typologische indeling, zie: J.-M. Cauchies, 'La signification politique des entrées princières dans les Pays-Bas: Maximilien d'Autriche et Philippe le Beau', *Publication du Centre européen d'études Bourguignonnes (XIVe-XVIe s.)*, XXXIV (1994) 19-35, aldaar 21-22. Het tekent de pur sang historicus Cauchies, dat hij geen rekening houdt met de literaire teksten die werden uitgesproken bij het feestelijke gedeelte van de Blijde Inkomst.

50 G. J. M. Nijsten, 'Openbare feesten, toneel en 'volksvermaak' in Arnhem ca. 1430-ca. 1500', *Bijdragen en Mededelingen 'Gelre'*, LXXIX (1988) 29-47; *Idem*, 'De staden haar metafoer. Processie, toneel en openbare feesten in Venlo, ca. 1380-1525', *Volkskundig bulletin*, XVII (1991) 223-241. Zie ook de recente dissertatie van Ramakers: *Spelen en figuren, passim*.

51 Zie hiervoor o. a. N. Mosselmans, 'Les villes face au prince: l'importance réelle de la cérémonie d'entrée solennelle sous le règne de Philippe le Bon', in: J.-M. Duvoisnel, A. Dierkens, *Villes et campagnes au Moyen âge. Mélanges Georges Despy* (Luik, 1991) 533-548.

52 Voor Brabant, zie: A. Uyttebrouck, *Le gouvernement du duché de Brabant au bas Moyen âge (1356-1430)* (2 dln.; Brussel, 1975) 136-138; voor Henegouwen: A. Scufflaire, 'Les serments d'inauguration des comtes de Hainaut (1272-1427)', *Standen en Landen*, I (1950) 79-132; voor Holland: Smit, *Vorst en onderdaan*, 356-384. Het belang dat aan de juiste formulering van dergelijke eden werd gehecht, wordt duidelijk uit de volksofstand die in 1515 uitbrak toen Karel V enkele woorden veranderde in de eed bij zijn inhuldiging te Gent: V. Fris, ed., *Dagboek van Gent van 1447 tot 1470. Met een vervolg van 1477 tot 1515* (2 dln.; Gent, 1901, 1904) II, 278-284.

telijke privileges van Maria van Bourgondië — kunnen belangrijke informatie verstreken⁵³.

Toch beschikken we pas voor de zeer late vijftiende eeuw over werkelijk gedetailleerde bronnen voor de culturele aspecten van de intochten. Het gaat dan vrijwel steeds om beschrijvingen of afbeeldingen van tableaux-vivants, of togen. Een mooi voorbeeld hiervan is het handschrift Berlijn, Kupferstichkabinett, ms. 78 D 5, dat een beschrijving geeft van de intocht van Johanna van Castilië, echtgenote van Filips de Schone in Brussel in 1496⁵⁴, of het prachthandschrift van Remy Dupuys (Wenen, Oesterreichische Nationalbibliothek cod. 2591) waarin de intocht van Karel V in 1515 in Brugge wordt weergegeven⁵⁵. Een uitzonderlijke bron die inzicht geeft in een oudere periode wordt gevormd door een handschrift van de *Kronyk van Vlaanderen* en een handschrift van de *Chroniques* van Enguerrand de Monstrelet waarin uitgebreide beschrijvingen worden gegeven van de luisterrijke intocht van Filips de Goede in Gent in 1458⁵⁶. Verder bestaat er een overzicht van de tonelen en attributen die werden gebruikt bij de Blijde Inkomst van Maximiliaan in Antwerpen in 1478⁵⁷. Wanneer we het onderwerp uitbreiden tot alle Bourgondische landen, kan nog worden gewezen op de beschrijving van de tableaux die werden opgericht ter gelegenheid van de intocht van Karel de Stoute in Dijon in 1474⁵⁸.

Hoe verhelderend de afbeeldingen en beschrijvingen van de festiviteiten ook zijn, vrijwel nooit staan de bronnen ons toe de woorden te achterhalen die werden gesproken bij een vorstelijke intocht, met uitzondering van de eden die werden afgelegd door vorst en onderdaan. Dat betekent echter niet dat er verder geen verbale presentaties plaatsvonden. Bij de intocht van Filips de Goede in Gent in 1458 werd de hertog tot tweemaal toe vergast op een welkomstwoord, bovendien werden allerlei esbatterementen uitgevoerd. Het Gentse stadsbestuur verordonneerde bijvoorbeeld dat de gedichten nieuw moesten zijn, en tussen de 300 en 350 verzen mochten tellen. In het totaal namen acht toneelgezelschappen deel aan de Inkomst⁵⁹. Zelfs in de zeer onvolledige Brusselse documentatie van de vijftiende eeuw kan men een vermelding aantreffen van de opvoering van toneelstukken bij de intocht van Maximiliaan in 1486. In april van dat jaar was deze vorst namelijk in Aken tot Rooms-koning ge-

53 Voor de oudste Brabantse constitutionele Blijde Inkomst zie: R. van Bragt, *De Blijde Inkomst van de hertogen van Brabant Johanna en Wenceslas. Een inleidende studie en tekstuitgave* (Leuven, 1956); de teksten die tot stand kwamen bij de opvolging door Maria van Bourgondië in 1477: W. P. Blockmans, ed., *1477. Het algemene en de gewestelijke privilegiën van Maria van Bourgondië voor de Nederlanden* (Kortrijk-Heule, 1985).

54 W. Blockmans, 'Le dialogue imaginaire entre princes et sujets: les joueuses entrées en Brabant en 1494 et en 1496', *Publications du Centre européen d'études bourguignonnes. Rencontres de Lausanne*, XXXIV (1994) 37-53; Ramakers, *Spe/en en figuren*, 177-179.

55 Blockmans, Donckers, 'Self-representation', 98-101.

56 Dhanens, 'Blijde Inkomst', *passim*.

57 Ter perse. Vriendelijke mededeling van dr. M. Oosterbosch.

58 P. Quarré, 'La 'joyeuse entrée' de Charles le Téméraire à Dijon en 1474', *Mededelingen van de Koninklijke Academie van België, klasse der schone kunsten*, LI (1969) 326-340; hij verwijst nog naar oudere intochten van Filips de Goede in 1442 en 1454 (aldaar 327 n. 6).

59 Dhanens, 'Blijde Inkomst', 62-63.

kroond, en in juni werd hij opnieuw ontvangen in Brussel. De stad had hem een groots welkom bereid. De Grote Markt was omgeven door zeven toegangspoorten, er werd een veertigtal 'hystoires bibliennes et morales' vertoond, deels door de vier Brusselse rederijderskamers. In het kader van het functioneren van *Van Menych Sympel* is vooral de vermelding van een tweetal spelen van belang, opgevoerd door de rederijderskamers Den Boeck en De Corenbloem. De stad liet hiervoor podia timmeren en ook werd een beroep gedaan op het podium dat het schuttersgilde gebruikte voor de jaarlijkse opvoering van de Seven Bliscapen⁶⁰. Het is moeilijk de representativiteit van deze vermelding juist in te schatten, maar we mogen mijns inziens wel concluderen dat het opvoeren van toneelstukken bij vorstelijke intochten niet ongebruikelijk was in Brussel⁶¹. Vermoedelijk geldt dat evenzeer voor andere steden, maar daarvoor is in het verleden onvoldoende wetenschappelijke aandacht geweest. Vrijwel alle auteurs zijn het er immers over eens dat met de termen 'esbattement' en 'spel', die veelvuldig in de bronnen voorkomen, wordt verwezen naar de tableaux-vivants, maar naar alle waarschijnlijkheid zijn hiermee (ook) vaak toneelstukken of toogspelen bedoeld⁶².

Van de verschillende spelen die bij intochten moeten zijn opgevoerd is ons vrijwel nooit iets overgeleverd⁶³. Voor zover mij bekend is *Van Menych Sympel* de enige vijftiende-eeuwse toneeltekst die expliciet in verband kan worden gebracht met een vorstelijke intocht. Slechts Colijn Caillieu's 'Spel op die geboorte van vrou Margriete, dochter van vrou Marye van Bourgonyen perfect' — eveneens overgeleverd in het Brusselse handschrift — en het anonieme 'Gorkumse Catharinenspel' uit de periode 1474-1476 hebben in zekere zin een vergelijkbare lading, maar lijken niet te zijn opgevoerd tijdens een intocht⁶⁴.

Zoals eerder duidelijk werd, vond de eerste opvoering van het spel *Van Menych Sympel* plaats gedurende een intocht van kroonprins Karel van Charolais in Brussel. Verschillende gelegenheden konden de aanleiding vormen tot een feestelijke intocht. Allereerst was er natuurlijk, wat we zouden kunnen noemen, de ambtsaanvaarding van een nieuwe vorst. Na de dood van zijn voorganger werd diens erfopvolger vrij-

60 J. Duverger, *Brussel als kunstcentrum in de XIVe en de XVe eeuw* (Brussel, 1935) 85-86; interpretatie: Ramakers, *Spelen en figuren*, 179-180; A. Henné, A. Wauters, *Histoire de la ville de Bruxelles* (3 dln.; Brussel, 1845)1,298-299.

61 Vergelijk voor Holland: Smit, *Vorst en onderdaan*, 311-312; Mérimod noemt voor Frankrijk opvoeringen te Abbeville (1466, eveneens voor Karel van Charolais), Lyon (1490), Rouen (1492): 'Théâtre et politique', 201-202; vergelijk E. Lalou, 'Le théâtre et les spectacles publics en France au Moyen âge. Etat des recherches', in: *Théâtre et spectacles hier et aujourd'hui. Moyen âge et Renaissance* (Parijs, 1991)9-33, vooral 22-23.

62 "Esbattement": 'Vooral gebruikt in de bepaalde opvatting van volksspel, toneelvertooning' (A/AW, II, k. 732); spel: 'Spel, vertoening, vooral een tooneelspel, eene toneelvertooning' (A/ATV, VII, k. 1671-1686, bet. 8).

63 Lalou ('Le théâtre et les spectacles', 22-23, *passim*) noemt verschillende stukken die werden uitgevoerd tijdens geestelijke plechtigheden, echter geen enkele overgeleverde tekst van een toneelstuk uitgevoerd tijdens een Blijde Inkomst.

64 De Bock, 'Presentspel'; H. Brinkman, 'Het Gorkumse Catharinenspel: een 15e-eeuwse uitbeelding van de heren van Arkel', *Oud-Gorcum varia*, X (1993) 89-109.

wel steeds groots onthaald. Deze moest dan alle belangrijke steden van een vorstendom afreizen om zich daar te laten huldigen en vooral — dat was de essentie van de hele gebeurtenis — de privileges van het land en/of de betreffende stad bezweren. Op hun beurt beloofden de onderdanen vervolgens de vorst trouw te dienen. Een tweede, nauw verwante gelegenheid was de ontvangst van een nieuwe echtgenoot of echtgenote van de heersende vorst. Ook hierbij kwam soms een bezwering van de privileges aan de orde, zoals in 1477 bij de ontvangst van Maximiliaan als echtgenoot van Maria van Bourgondië. Ten derde kon een verandering van status van een vorst een aanleiding vormen, dit moet het geval zijn geweest bij de ontvangst van dezelfde Maximiliaan in 1486, toen hij juist door de keurvorsten was benoemd tot Rooms-koning. Tenslotte vormde soms de verzoening tussen de vorst en een stad na een lange tweestrijd de gelegenheid voor een vorstelijke intocht en een groots onthaal door de stedelingen. Dit laatste gebeurde bijvoorbeeld in Gent in 1458, toen Filips de Goede na een jarenlange strijd, de stad na een afwezigheid van vijfjaar voor het eerst weer bezocht⁶⁵.

De oudste sporen van inhuldigingsrituelen dateren van lang voor de vijftiende eeuw⁶⁶. Maar het lijkt waarschijnlijk dat de vorstelijke intochten zich pas rond 1400 ontwikkelden tot grote luisterrijke gebeurtenissen, die geheel pasten in de Bourgondische theaterstaat⁶⁷. De intredes van de vorsten werden nu veel meer dan zuiver staatsrechtelijke aangelegenheden. Zij vormden de weinige momenten dat de gehele stedelijke bevolking rechtstreeks in contact kon komen met de vorst. In de literatuur is deze confrontatie dikwijls tweedimensionaal opgevat. Allereerst is er natuurlijk de stad die zich presenteert aan de vorst. Er kan worden gewezen op de vele tableaux-vivants die langs de route werden opgesteld. Vrijwel steeds werden deze ingericht met financiële en morele steun van het stadsbestuur, en vaak ontworpen door een speciaal daarvoor van stadswege aangestelde functionaris. De tableaux dienden om de visie van de stedelingen als collectiviteit tegenover de vorst te verwoorden. Daarbij werden — meestal aan de hand van bijbelse voorbeelden — annotaties gemaakt bij de gelegenheid van de intocht: een huwelijk, de bezwering van de stedelijke of landelijke privileges of de bezegeling van een verbond tussen vorst en onderdanen⁶⁸. In deze stedelijke context vertoonde de vorst zich dan, letterlijk in heel zijn vorstelijke waardigheid, fraai uitgedost en voorzien van een omvangrijk gevolg van edelen. Normaliter volgde hij een door de traditie bepaalde route door de stad, maar hij kon een nadrukkelijk signaal geven door daarvan af te wijken. Een voorbeeld hiervan is de intocht van Filips de Goede in Gent in 1458, de eerste intocht na de opstand van

65 Arnade, *Realms of ritual*, *passim*.

66 Zie bijvoorbeeld de beschrijving van de inhuldiging van Willem Clito in Brugge: Galbert van Brugge, *Histoire du meurtre de Charles le Bon, comte de Flandre (1127-1128)*, H. Pirenne, ed. (Parijs, 1891) 86-90.

67 Smit, *Vorst en onderdaan*, 293; Soly, 'Plechtige intochten', 343-345; W. Prevenier, W. P. Blockmans, *De Bourgondische Nederlanden* (Antwerpen, 1983) 214-240.

68 Het voorgaande is in belangrijke mate gebaseerd op: Soly, 'Plechtige intochten'. Voor Brussel in de zestiende eeuw: M. Soenen, 'Fêtes et cérémonies publiques à Bruxelles aux temps modernes', *Bijdragen tot de geschiedenis*, LX VIII (1985) 47-102.

1447-1453. De hertog koos nu een afwijkende route die als het ware een beschermende ring legde rond het westelijke deel van de stad, het stadsdeel waar zijn residenties zich bevonden en waar veel van zijn dienaren woonden. Pas enkele dagen later bezocht hij de gebruikelijke stedelijke locaties. Door deze bewuste breuk met de traditie maakte Filips duidelijk hoe de gezagsverhoudingen lagen en ook gaf hij zo te kennen dat hij de vorstelijke belangen zou laten prevaleren boven de stedelijke⁶⁹.

Uiteraard vormt deze dialoog een van de belangrijkste elementen van de plechtigheid van de intochten. Maar, zoals Soly aangaf, er is geen sprake van een zuivere tweespraak tussen vorst en stad: de tableaux-vivants konden immers ook door alle stedelingen, van hoog tot laag, worden bewonderd. We kunnen dan ook beter spreken van een driehoeksverhouding tussen vorst, stedelijke elite en stedelijke bevolking. De vorst verscheen in hoogsteigen persoon voor zijn onderdanen, en poogde zo hun loyaliteit en liefde op zich te centreren. Maar de positie van de stedelijke elites was meer precair. Hun politieke en economische positie was enerzijds in belangrijke mate afhankelijk van de gunst van de vorst die hen benoemde, maar zij moesten evenzeer beducht zijn voor opstanden van het gemeen. Hugo Soly drukt dit als volgt uit: 'Het feestprogramma moest enerzijds de belangengemeenschap tussen de diverse sociale groepen onderlijnen en anderzijds de wezenlijke ongelijkheid rechtvaardigen die de massa verdeelde volgens de schaal van rijkdom en macht'⁷⁰. Daarbij kon het voorkomen dat de stedelijke elite in politiek en/of ideologisch opzicht gebruik maakte van de vorst, om het gemeen te doordringen van de wenselijkheid van de bestaande maatschappelijke verschillen. Een en ander vond uiteraard zijn weerslag in de beeldentaal die werd gebruikt bij de intochten. De vorst vormde zo de ratio en legitimering van de positie van de stedelijke elite.

Het spel *Van Menych Sympel* past in de driehoeksverhouding tussen vorst, stedelijke elite en proletariaat. Het is hierbij opmerkelijk dat het werkelijke spanningsveld zich niet bevindt in de tegenstelling tussen vorst en stad-als-collectiviteit. Weliswaar werd het spel uitgevoerd ter gelegenheid van de intocht van Karel van Charolais en maakte de prins zelf deel uit van het geïntendeerde publiek — hij arriveert immers na verloop van tijd bij het toneeltje — maar het is overduidelijk dat hij maar een heel klein deel van het spel volgt; blijkens een mededeling in de tekst is het zelfs niet de bedoeling (of althans niet de verwachting) dat hij aanwezig is bij het eerste deel. Daarop wijst ook het feit dat het spel niet in het Frans maar in het Diets werd opgevoerd. Weliswaar was Karel van Charolais het Diets machtig, maar het is de vraag of hij een toneelspel kon volgen⁷¹. In het spel *Van Menych Sympel* is het primair geïntendeerde

69 M. Boone, T. de Hemptinne, 'Espace urbain et ambitions princières: les présences matérielles de l'autorité princière dans le Gand médiéval (12e siècle-1540)', in: W. Paravicini, ed., *Zeremoniell und Raum* (Sigmaringen, 1997) 279-304, aldaar 298-299.

70 Soly, 'Plechtige intochten', 342-343.

71 In 1458 werd voor zijn vader Filips de Goede het *Spel van Gent* speciaal in het Frans vertaald: Dhanens, 'Blijde Inkomst', 62-63; voor de talenkennis van de Bourgondische hertogen: C. A. J. Armstrong, 'The language question in the Low Countries: the use of French and Dutch by the Dukes of Burgundy and their administration', in: *Idem, England, France and Burgundy in the fifteenth century* (Londen, 1983) 189-212, aldaar 200-201.

publiek zonder twijfel het alter ego van de personage 'Menych Sympel', de Brusselse bevolking. In dat kader is de opmerking van Hans van Dijk met betrekking tot het zestiende-eeuwse zinnenspel interessant: 'For a zinnenspel, to teach a lesson, ... the possibility for the audience to identify with the play's main character are indispensable'⁷². Het is duidelijk dat het publiek zich moest identificeren met de persoon van Menych Sympel. De prins wordt door de spelers (en hun opdrachtgevers) slechts gebruikt: hij is de aanleiding en het argument om de Brusselse bevolking te bewerken. Wel zal het stadsbestuur hebben verwacht dat Karel zich gestreeld zou voelen als hij, eenmaal aangekomen bij het toneeltje, werd verwelkomd door een enthousiaste menigte. In die zin gebruikte de magistraat ook weer de eigen bevolking om de stedelijke aanhankelijkheid aan de vorst duidelijk te maken.

De tekst van *Van Menych Sympel* is nog om een andere reden interessant. Dit betreft het gebruik van historiografisch materiaal. Men kan *Van Menych Sympel* omschrijven als een werk met een duidelijk historiografische inslag. Toch ligt in dat aspect als zodanig niet het belang van dit stuk. Voor onze kennis van de feitelijke geschiedenis is de waarde nihil: er worden geen tastbare mededelingen gedaan over de geschiedenis van het midden van de vijftiende eeuw, en voor de gehanteerde historiografische lijnen zijn andere, oudere en betere bronnen voorhanden⁷³. Echter, de wijze waarop in dit spel de historiografische gegevens worden gepresenteerd is, hoewel niet uniek, heel interessant vanwege de Brusselse culturele context.

Het gebruik van geschiedkundige gegevens door de stedelijke overheid was niet ongewoon in de Late Middeleeuwen. In algemene zin kan worden gewezen op de vorstenbeelden die de gevels van verschillende stadhuizen sierden, zoals in Gent, Middelburg en Veere, op de gerechtigheidspanelen in de raadzalen en op de kronieken die in opdracht van de stedelijke overheid werden vervaardigd⁷⁴. In 1439 schilderde Rogier van der Weyden bijvoorbeeld voor de stad Brussel een aantal panelen waarop de rechtvaardige oordelen van Herkenbald en Trajanus waren weergegeven⁷⁵. De tableaux-vivants die de stedelingen inrichtten bij vorstelijke intochten bevatten over het algemeen referenties aan de bijbelse geschiedenis, maar ook meer profane historiografische verwijzingen kwamen voor: naar de klassieke helden, naar de Brabantse hertog Godfried III in de wieg, en in één geval figureert zelfs Hystrio in hoogsteigen persoon⁷⁶. In het Franse materiaal komen eveneens vermeldingen voor

72 H. van Dijk, 'Structure as a means to audience identification in the Dutch Rederijker drama', in: M. Gosman, R. Walthaus, ed., *European theatre 1470-1600. Traditions and transformations* (Groningen, 1996) 113-117, aldaar 114.

73 R. Stein, 'Brabant en de Karolingische dynastie. Over het ontstaan van een historiografische traditie', *BMGN*, CX (1995) 329-351; *Idem*, *Politiek en historiografie*, met name hoofdstuk 1.

74 R. Falkenburg, 'Het verband met andere vijftiende-eeuwse reeksen', in: W. van Anrooij, ed., *De Haarlemse gravenportretten. Hollandse geschiedenis in woord en beeld* (Hilversum, 1997) 59-72; Stein, *Politiek en historiografie, passim*; A.-L. van Bruaene, *De Gentse memorieboeken als spiegel van stedelijk historisch bewustzijn (14de tot 16de eeuw)* (Gent, 1997) *passim*.

75 Zie over dit genre: J. H. A. de Ridder, *Gerechtigheidsstafereelen voor schepenhuzen in de Zuidelijke Nederlanden in de 14de, 15de en 16de eeuw* (Brussel, 1989).

76 Resp. Oosterbosch (ter perse), Berlin, Kupferstichkabinett ms. 78 D 1; vergelijk voor Gentse voorbeelden Dhanens, 'Blijde Inkomst', 71-81; voor Franse: Mérimodol, 'Théâtre et politique', *passim*.

van historisch geïnspireerde presentaties. In 1464 werden Clovis, Karel de Grote en Lodewijk IX (de heilige), allen voorvaders van het Franse koningshuis, verbeeld tijdens de intocht van Lodewijk XI in Doornik⁷⁷. In zijn theatrale omgeving is het spel *Van Menych Sympel* evenmin een unicum. In een eerdere publicatie heb ik erop gewezen hoe het Brusselse stadsbestuur in 1448 van de ambachtsgilden verwachtte dat zij jaarlijks een soort levende stamboom van alle Brabantse hertogen vormden bij de genoemde stedelijke Ommegang⁷⁸. Ook in het 'Gorkumse Catharinenspel' komt een stamboom voor, maar dan van de heren van Arkel⁷⁹.

Zoals ik eerder opmerkte, wordt een belangrijke rol in het spel gespeeld door een personage, aangeduid als Vrouwe Cronijcke. Zij wordt gepresenteerd als de alwetende 'suster van scryftueren' (vs. 237), en wordt door haar beide gesprekspartners met de verschuldigde eerbied behandeld (vs. 156-159). In haar relaas volgt Vrouwe Cronijcke in essentie de lijnen die in de Brabantse historiografie voorkwamen vanaf de jaren zestig van de dertiende eeuw⁸⁰. Van dat moment af beriepen de hertogen van Brabant zich erop dat zij afstamden van de Karolingische vorsten. De oudste voorouder zou Pippijn van Landen zijn, die ergens in de duistere zesde eeuw belangrijke goederen in Austrasië bezat. Via de *Brabantsche Yeesten* van de veertiende-eeuwse Antwerpse schepenklerk Jan van Boendale raakte dit gegeven alom bekend in Brabant, en werd het een belangrijk element van de nationale identiteit van het hertogdom. In de vijftiende eeuw verplaatste het zwaartepunt van de Brabantse historiografie zich vrijwel volledig naar Brussel. Hier schreef Hennen van Merchtenen in 1415 zijn *Cornicke van Brabant*. Stadspensionaris Petrus de Thimo vervaardigde er rond 1425 zijn *Brabantiae historia diplomatica*, en gaf enkele jaren later de opdracht tot de berijming van een vervolg op Jan van Boendales *Brabantsche Yeesten*.

Ook het Brusselse stadsbestuur liet zich bepaald niet onbetuigd in dit opzicht: het heeft verschillende decennia lang bewust politiek gebruik gemaakt van de geschiedschrijving. In 1439 liet de stad de eerdergenoemde gerechtigheidspanelen schilderen door Rogier van der Weyden. Opgehangen in de schepenzaal benadrukten deze de rechtvaardigheid van de vonnissen der schepenen. Interessanter in de vergelijking met het spel *Van Menych Sympel* is het vertoon dat hierboven ter sprake kwam. Vanaf 1448 vormden de ambachtsgilden een genealogie van de Brabantse dynastie, waarbij ieder ambacht een hertog verbeeldde, uitgedost met zijn heraldische wapens. Tenslotte liet de Brusselse magistraat in 1444 door Henricus van den Damme een schitterende kopie van de *Brabantsche Yeesten* maken⁸¹. Deze kopie werd aan de ketting gelegd op de stedelijke secretarie, waar zij ter inzage lag voor de schepe-

77 Mérimodol, 'Théâtre et politique', 190.

78 Stein, 'Cultuur en politiek', *passim*.

79 Brinkman, 'Het Gorkumse Catharinenspel'.

80 Stein, 'Brabant en de Karolingische dynastie', *passim*.

81 Brussel, Koninklijke Bibliotheek hs. 19607. Zie voor dit handschrift: R. Stein, 'Boekproductie in de Middeleeuwen. De betaling van de kopiist en de verluchter van een handschrift van de Brabantsche Yeesten', *Spiegel Historiae*, XXIV (1989) 507-512.

nen⁸². Hoewel er enkele verschillen zijn, doet een inhoudelijke vergelijking vermoeden dat de *Brabantsche Yeesten* als voorbeeld heeft gediend voor het spel *Van Menych Sympel*. Wellicht is Vrouwe Cronijcke zelfs het alter ego van het handschrift Van den Damme. We mogen dan ook concluderen dat het stadsbestuur er veel aan was gelegen om de Brabantse historiografische traditie te verspreiden buiten de ivoren torens van bestuur en wetenschap⁸³.

Met de opvoering van *Van Menych Sympel* beoogde de Brusselse magistraat de rechtmatigheid en de status van de positie van Karel van Charolais als kroonprins te benadrukken. Niets kan de legitimiteit van een politieke positie of het maatschappelijk aanzien van een persoon beter benadrukken dan een illustere reeks voorouders. Vooral in de Late Middeleeuwen viel de ene na de andere vorst voor de verleiding een ellenlange stamboom op te stellen of de continuïteit van de politieke aanspraken terug te voeren op Romeinen, Trojanen of bijbelse figuren. Geen van de hierbij gehanteerde voorouders — Augustus, Hector noch Noach — kon zich in aanzien meten met de grootste vorst van de christenheid, de alom geroemde Karel de Grote⁸⁴. Van de Karolingische vorsten ging voor de middeleeuwse mens een zeldzame aantrekkingskracht uit: hun daden en roem verschaften aanzien en vooral legitimiteit, want hun kindskinderen behoorden tot de *Stirps regia*, het koningsgeslacht bij uitstek. In het spel *Van Menych Sympel* wordt Karel van Charolais als een directe afstammeling van Karel de Grote aangewezen (vs. 512-517).

Bij nadere beschouwing is er nog een tweede element herkenbaar in *Van Menych Sympel*. Het spel put namelijk exclusief uit de Brabantse traditie, en daarmee wordt Karel van Charolais niet alleen als erfgenaam van Karel de Grote aangeduid, maar ook nadrukkelijk gepresenteerd als de legitieme hertog van Brabant. Slechts in een opzicht wijkt de historiografische benadering van het spel af van die van de traditionele Brabantse historiografie. Hier wordt geen aandacht besteed aan de 'dode tak' van de Bourgondische dynastie (Jan IV en zijn broer Filips van St.-Pol) die het hertogdom tussen 1415 en 1430 regeerde. Door deze omissie wordt minder nadruk gelegd op de landsheerlijke continuïteit van de hertogen van Brabant dan in de historiografie gebruikelijk is. Tegelijkertijd wordt echter de centrale genealogische lijn van Karel de Grote naar Karel van Charolais sterker benadrukt.

De genealogische lijnen van het Brabantse huis zijn niet eenvoudig. Bij de presentatie van haar gegevens maakte Vrouwe Cronijcke dan ook gebruik van een stamboom van het hertogelijke geslacht⁸⁵. Vermoedelijk betrof het hier een perkamenten of even-

82 Stein, *Politiek en historiografie*, 157-158.

83 *Ibidem*, *passim*.

84 R. Folz, *Le souvenir et la légende de Charlemagne dans l'Empire germanique médiéval* (Parijs, 1950); A. Angenendt, 'Der eine Adam und die viele Stammväter. Idee und Wirklichkeit der Origo gentis im Mittelalter', in: P. Wunderli, ed., *Herkunft und Ursprung. Historische und mythische Formen der Legitimation* (Sigmaringen, 1994) 25-52, aldaar 42-46; vergelijk de verschillende bijdragen in: L. E. Saurma-Jeltsch, ed., *Karl der Große als vielberufener Vorfahr* (Sigmaringen, 1994).

85 Vergelijk voor voorbeelden van stambomen die getoond werden tijdens de intocht van Franse vorsten: Méridol, 'Théâtre et politique', 190-191.

tueel een papieren rol met een afbeelding van de stamboom van de hertogen van Brabant. Blijkens de uitroep van Menych Sympel ('Helpe maegt Marye, Soe en sag ie noyt boom soe reyn gewracht!', vs. 309-310) gaat het om een structuur, gevormd naar analogie van de boom van Jesse. Uiteraard is de hier gebruikte rol niet overgeleverd. Maar in de Brabantse historiografie zijn wel sporen te vinden van een dergelijk gebruik van illustraties⁸⁶. Het meest bekend is wat dat betreft de uitklapbare stamboom die zich bevindt in de oudste gedrukte Brabantse kroniek, de *Alderexcellentste cronike van Brabant* uit 1498⁸⁷. Het is aannemelijk dat Vrouwe Cronijcke beschikte over nog meer illustratiemateriaal. Op verschillende plaatsen in het spel wordt gerefereerd aan afbeeldingen van de besproken vorsten: 'Dese Lodewijcus Balbus in sijn tsege (zetel) daer' (vs. 360), 'Een dochter bleeffter, die ghij hier siet' (vs. 393) etc⁸⁸. Het kan hierbij gaan om afbeeldingen of misschien om personificaties van de vorsten, die zich bevonden in aparte compartimenten op het achtertoneel. Karel van Charolais in eigen persoon, eenmaal aangekomen bij het podium, completeerde dan de reeks. Een dergelijke aankleding van een opvoering was niet ongebruikelijk bij toogspelen⁸⁹.

Een laatste aspect dat het spel *Van Menych Sympel* van belang maakt — en misschien wel het meest wezenlijke — is de boeiende dialoog die wordt gevoerd door de personages Outgedachte en Menych Sympel, maar die zich moeilijk laat samenvatten in enkele zinnen. Hier wordt een maatschappijbeeld geschetst van de ideale verhoudingen tussen de elite, gerepresenteerd door Outgedachte, en het gemeen in de persoon van Menych Sympel, dit alles vanuit het buitengewoon partijdige standpunt van de Brusselse toplaag. Hierbij is vooral het ideaalbeeld van de eenvoudige, goedwillende, leergierige, gezagsgetrouwe, en vooral prinsgezinde volksman boeiend. In samenwerking met de Outgedachte komt deze tenslotte tot het hogere, goddelijke inzicht dat orde en rust bepalend zijn voor het heil der mensheid, en dat deze gepersonifieerd worden door de stand der edelen in het algemeen en door Karel van Charolais en Karel de Grote in het bijzonder. Een en ander met het uiteindelijke grote doel het algemeen belang te dienen en de politieke status quo te handhaven.

De actualiteit in beeld

De opvoering van het spel *Van Menych Sympel* geschiedde in opdracht — of tenmin-

86 G. Melville, 'Geschichte in graphischer Gestalt. Beobachtungen zu einer spätmittelalterlichen Darstellungsweise', in: H. Patze, ed., *Geschichtschreibung und Geschichtsbewußtsein im späten Mittelalter* (Sigmaringen, 1987) 57-111; *Idem*, 'Vorfahren und Vorgänger. Spätmittelalterliche Genealogien als dynastische Legitimation', in: P.-J. Schuler, ed., *Die Familie als sozialer und historischer Verband. Untersuchungen zum Spätmittelalter und zur frühen Neuzeit* (Sigmaringen, 1987) 203-309.

87 *Alderexcellentste cronike van Brabant* (Antwerpen, 1498); een dertiende-eeuws (Engels) voorbeeld van een dergelijke rol wordt gevormd door handschrift Den Haag, Koninklijke Bibliotheek 75 A 2/2, zie: *Schatten van de Koninklijke Bibliotheek. Acht eeuwen verluchte handschriften* (Den Haag, 1980) 62-63 nr. 24.

88 Vergelijk vs. 296,300, 489-490. Deze suggestie dank ik aan dr. B. A. M. Ramakers.

89 Zie hierboven 303; Ramakers, 'Horen en zien', 129-165; *Idem*, *Spelen en figuren*, 380 vlg.

ste met de instemming — van de Brusselse magistraat, maar deze goedkeuring was uiteraard niet belangeloos. In de typische, op factiestructuren gebaseerde verwevenheid van internationale, landelijke en lokale belangen, leidde een verzwakking van de dynastie al spoedig tot een aantasting van de positie van de aan haar gelieerde adel en lokale elites. Het is aantoonbaar dat in de vijftiende eeuw een belangrijk deel van de Brusselse toplaag in politiek en economisch opzicht afhankelijk was van de Bourgondische dynastie. Met de legitimering van de positie van Karel van Charolais werd evenzeer de positie van de hem toegewijde delen van de Brusselse elite verstevigd. Het uitgangspunt van het spel *Van Menych Sympel* moet zijn geweest om het gemeen te doordringen van de rechtmatigheid van Karels aanspraken op de Brabantse troon. In het midden van de jaren zestig was er ook reden genoeg voor de getrouwen van Karel van Charolais om zich zorgen te maken over hun positie.

Een bijna vergeten episode uit de geschiedenis van de Bourgondische landen maakt duidelijk dat de politieke context van groot belang is geweest voor het ontstaan van *Van Menych Sympel*. De kwestie van de legitimiteit van de opvolging van Filips de Goede door Karel van Charolais was namelijk zeer actueel in het midden van de jaren zestig. In 1464 had Jan van Nevers, graaf van Estampes en nauw verwant aan Karel, van zijn broer aanspraken op de Brabantse hertogstitel geërfd. Uiteindelijk grepen deze aanspraken terug op de verdeling van de erfenis van Filips de Stoute in 1404. Het optreden van Jan van Nevers vormde een serieuze bedreiging van de aanspraken van Karel van Charolais om zijn oude vader Filips de Goede op te volgen, want Jan beschikte over omvangrijke goederen in de zuidelijke delen van de Bourgondische landen. Belangrijker is dat hij in eerste instantie werd gesteund door Karels grote vijand, de Franse koning Lodewijk XI. Op 5 oktober 1465, in een van de vredesverdragen van de 'guerre du bien public', nam Lodewijk echter afstand van de pretenties van Jan van Nevers, en enkele dagen later slaagde Karel van Charolais erin om zijn rivaal te overrompelen en gevangen te nemen. Op 22 maart 1466 deed deze vervolgens formeel afstand van zijn aanspraken op Brabant en allerlei andere Bourgondische bezittingen⁹⁰. Desalniettemin bleven zijn ambities actueel, want in 1467, na het overlijden van Filips de Goede, zou hij opnieuw pogen om de Brabantse hertogstroon te bemachtigen. Slechts de uitgesproken voorkeur van de Brabantse edelen voor de Bourgondiërs deed de balans definitief in het voordeel van Karel van Charolais doorslaan. En tot zijn dood zou Jan van Nevers zich blijven tooien met de Brabantse hertogstitel. Dit gegeven is juist daarom interessant, omdat Georges Chastellain aangeeft dat Jan met name op de steun van de stedelijke bevolking kon rekenen, en vooral bij het Brusselse gemeen was hij buitengewoon populair. Tijdens de opvoering van het spel *Van Menych Sympel* stond de opvolging van de kwakkelende Filips de Goede als hertog van Brabant door Karel van Charolais uiteraard al volop ter discussie⁹¹.

90 Lille, Archives départementales du Nord B 1421 (nr. 16.061).

91 Zie voor deze alinea: Vaughan, *Philip the Good*, 378; R. Vaughan, *Charles the Bold. The last Valois duke of Burgundy* (Londen, 1973) 10, 14; B. de Mandrot, 'Jean de Bourgogne, duc de Brabant, comte de Nevers et le procès de sa succession (1415-1525)', *Revue historique*, XCIII (1907) 1-45.

Zoals dat gebruikelijk was, leidde een crisis rond de vorstelijke troon onmiddellijk tot politieke en sociale problemen op lokaal niveau — hoewel het in dit geval onduidelijk blijft wat de oorzaak en wat het gevolg was. In ieder geval zien we hoe in de jaren zestig de tegenstellingen binnen de Brusselse facties 'Kestergate' en 'De Mol' in hevigheid toenamen. Ook wordt duidelijk uit andere bronnen hoe de constitutionele crisis leidde tot een toenemende agitatie onder de Brusselse bevolking in de jaren zestig van de vijftiende eeuw. Dit is niet verwonderlijk: er zijn meer momenten bekend waarop een dynastieke crisis leidde tot onrust en zelfs opstand onder het Brusselse gemeen, bijvoorbeeld in 1420-1422, toen de positie van hertog Jan IV onder druk stond van zijn broer Filips van Sint-Pol, en uiteraard in 1477 na de dood van Karel de Stoute, toen het gehele Bourgondische bouwwerk leek ineen te storten⁹².

Het is ongetwijfeld geen toeval dat *Van Menych Sympel* werd opgevoerd tijdens het conflict tussen Karel van Charolais en Jan van Nevers. Met het spel werden de rechten van de kroonprins benadrukt, maar evenzeer werd zo de positie van de aan Karel toegewijde facties van de Brusselse elite gelegitimeerd, voor een forum van de Brusselse bevolking. De angst van de elite voor sociale onrust wordt in meer algemene zin ook op een andere plaats in het spel weerspiegeld. In het begin van hun gesprek hebben Menych Sympel en Outgedachte het over het belang van de adel. De opmerking van Outgedachte is veelzeggend in het sociale spanningsveld van het midden van de jaren zestig:

Wats volck in landen sonder heeren?
 Nyet meer om achten dan beesten sijn:
 Die mynste wylt boven de meeste sijn,
 Op come[n]scap en dooch ons nyet geleedt,
 Foortse en wille verdrijft recht en wedt. (vs. 65-69)

Elders wordt lof gezongen over de menselijke liefde voor zijn vorst.

Doch moet elc goet herte, om puer bekynnen,
 Yn duegden sijnen prience bekynnen:
 Dats Godlijc en eerlijc waer ment hoort. (vs. 54-56)

En vervolgens wordt Karel de Grote — en in diens voetspoor zijn naamgenoot Karel van Charolais — geschetst als de waarborg van het algemeen belang, dat voornamelijk door orde en recht wordt vormgegeven.

92 Zie voor deze alinea: Stein, *Politiek en historiografie*, 215-219; J. Bartier, 'Un document sur les prévarications et les rivalités du patriciat bruxellois au XVe siècle', *BCRH*, CVII (1942) 337-379, aldaar 375 en *passim*; C. Dickstein-Bemard, 'La voix d'opposition au sein des institutions Bruxelloises', in: *Hommage au professeur Paul Bonenfant (1899-1965)* (Brussel, 1965) 479-500. R. van Uytven, '1477 in Brabant', in: W. P. Blockmans, ed., *1477. Het algemene en de gewestelijke privilegiën van Maria van Bourgondië voor de Nederlanden* (Kortrijk-Heule, 1985) 253-285; R. van Uytven, 'Plutocratie in de 'oude democratieën der Nederlanden'. Cijfers en beschouwingen omtrent de korporatieve organisatie en de sociale structuur der gemeenten in de Late Middeleeuwen', *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse maatschappij voor taal- en letterkunde en geschiedenis*, XVI (1962) 373-409; Smit, *Vorst en onderdaan*, 356-384.

Op een andere plaats lijkt nogmaals een verwijzing naar de actualiteit naar voren te komen, wanneer Vrouwe Cronijcke verhaalt hoe Gerberga, de stammoeder van het Brabantse geslacht, uit haar rechtmatige bezittingen werd verdreven en werd gedegradeerd tot heerseres over de bescheiden graafschappen Brussel en Leuven. Menych Sympel reageert onmiddellijk door te vragen of hij het goed heeft verstaan en of het inderdaad zo is dat Brussel eerst wordt genoemd en pas daarna Leuven. Vrouwe Cronijcke antwoordt dat zij dat inderdaad zo gezegd heeft, en dat Gerberga de formulering zelf zo bepaald had (vs. 402-409).

Deze korte discussie vormt een onmiskenbare verwijzing naar de levendige tegenstelling tussen Brussel en Leuven in de Late Middeleeuwen. Leuven was van oudsher de hoofdstad van het hertogdom, maar vanaf het einde van de dertiende eeuw werd die positie meer en meer bedreigd door Brussel, dat de belangrijkste residentiestad van de hertogen werd en geleidelijk aan ook in bevolkingsaantal en economisch belang ver uitgroeide boven haar concurrent. In de vijftiende eeuw had Leuven nog slechts in één opzicht voorrang boven Brussel: de hertogen hielden daar traditioneel het eerst hun Blijde Inkomst⁹³. In de veertiende en vijftiende eeuw groeide de tegenstelling tussen beide steden, en ongetwijfeld speelde in die discussie de status als oudste stad of juist als residentiestad van Brabant een grote rol⁹⁴. Weliswaar werd Karel van Charolais in 1466 eerst in Leuven ontvangen, maar de aanwezigheid van Vlaamse steden bij Karels intocht in Brussel lijkt erop te wijzen dat het belang van de Brusselse Inkomst uitsteeg boven een intern-Brabantse aangelegenheid⁹⁵.

Besluit

Van Menych Sympel vormt een zeldzaam en boeiend voorbeeld van een toneelstuk dat werd uitgevoerd tijdens een vorstelijke intocht in een van de grote steden van de Bourgondische Nederlanden. In dit artikel is het spel niet zozeer onderzocht vanwege een eventuele literaire waarde, maar om het goede inzicht dat het ons verschaft in de legitimering van de bestaande sociale verhoudingen in de Middeleeuwen en de rol die de vorst daarbij speelde. Het doel van de opvoering moet zijn geweest om de Brusselse bevolking te overtuigen van het legitieme karakter van de machtsovername door Karel van Charolais. Deze legitimering is niet dreigend van toonzetting, maar veeleer overredend, met een sterke nadruk op de historische argumentatie.

Nader onderzoek naar de opvoering van toneelstukken bij vorstelijke intochten op basis van archiefmateriaal, en wellicht door vergelijking met andere overgeleverde toneelstukken moet mogelijk zijn. Daarbij lijkt vooral onderzoek naar de plaatsing binnen de ideologische driehoeksverhouding van vorst, stedelijke elite en stedelijke

93 R. van Uytven, ed., *Leuven, de beste stad van Brabant*, I, *De geschiedenis van Leuven tot omstreeks 1600* (Leuven, 1980)231-232.

94 Stein, *Politiek en historiografie*, 239-240 en n. 160.

95 Blockmans, *Handelingen* II, 1535-1537.

bevolking van belang. In het geval van Menych Sympel wordt het geïntendeerde publiek aantoonbaar niet gevormd door de vorst of zijn directe omgeving — deze had tijdens zijn tocht door de Brusselse straten nauwelijks tijd om meer dan een ogenblik bij iedere attractie stil te staan — maar door het gemeen. De vorst is dan ook niet meer dan een aanleiding tot, een onderwerp van en een figurant in het spel, terwijl de eigenlijke inzet de intern-stedelijke machtsbalans is. De beïnvloeding van de massa via culturele kanalen was een veel frequenter, effectiever en goedkoper alternatief voor de fysieke onderdrukking die ons veelvuldig in andere bronnen wordt voorgeschoteld. Waarbij uiteraard wel steeds de mogelijkheid van een serieuze confrontatie dreigend op de achtergrond aanwezig was.

De relatie tussen de verschillende (politieke of sociale) machtsgroepen binnen de stad is voor onze kennis van de Late Middeleeuwen evenzeer van belang als de relatie tussen vorst en steden. Ongetwijfeld maakt een nadere plaatsing van het spel *Van Menych Sympel* in de jaarlijkse kalender van festiviteiten — Driekoningen, Carnaval, Pasen, Pinksteren, Kerstmis en schutters- en rederijksfeesten — een verdere nuancering mogelijk.

Het handschrift

Eerste helft zestiende eeuw.

54 folio's. Bijna vierkant, ca. 140x145mm. Watermerk sterk beschadigd, sluit aan bij Piccard, *Wasserzeichen Lillie* nr. 1633-1643, 1655-1717 (periode 1483-1526). Op grond van tekstinhoudelijke kenmerken (een verwijzing naar het keizerschap van Karel V) kan het handschrift na 28 juni 1519 worden gedateerd.

Bladspiegel komt vrijwel overeen met bladmaat.

Perkamenten omslag: fragment van een (vijftiende-eeuwse kopie van een) pauselijke bul. Tussen f. 14 en 15 ter versterking perkamenten strookjes met een vijftiende-eeuws fragment van een Middelnederlandse tekst (niet geïdentificeerd).

Inhoud:

f. Ir. Titelpagina;

f. 2r-14r. Colijn Caillieu, 'Een spel van Colyn op die geboorte van vrou Margnete dochter van vrou Marye van Borgonyen perfect';

f. 14v-25v. (Anoniem), 'Van Menyeh Sympel ende Outgedachte ende van Cronijcke';

f. 25v-29r. Anthonis de Roovere, 'Den droom van Rovere op de doot van hertoge Kaerle van Borgonyen saleger gedagten';

f. 29v-32v. [Aanwijzingen over personages in toneelstukken en tableaux-vivants.]

f. 33r-34r. [Blanco]f. 34v-54v. Jan Smeken, 'Een spel op hertoge Karle ons keyser nu es'

Verzetting per opening van ieder folio. Aan het eind van het spel van Jan Smeken (f. 54v) staat: 'Somma, lanck duysent gellen'.

Bezitters⁹⁶:

Gielis Leemans (XVI)

? Jean-Baptist Houwaert

Raphael Houwaert

Gaston Moeremans

Algemeen Rijksarchief Brussel (Handschriftenverzameling 2270)

Koninklijke Bibliotheek Brussel (IV 1171)

Editie

Het handschrift waarin Menyeh Sympel is opgenomen is slordig. De kopiist kan worden betrappt op verschillende fouten, zowel wat betreft de spelling als wat betreft de inhoud. Het belangrijkste is de dubbele opname van een viertal verzen, maar op minstens een plaats lijkt hij ook één of meer verzen te zijn vergeten.

De evidente fouten heb ik verbeterd, en waar nodig heb ik dat verantwoord in de voetnoten. Voor het overige heb ik gepoogd de tekst van het handschrift zo nauwkeurig mogelijk weer te geven, met als enige structurele ingreep de interpunctie. De afkorting 'ME' staat voor Menyeh Sympel, 'Out' voor Outgedachte. Uiteraard zijn de overige afkortingen opgelost. Bij de weergave van u en v, van i, ij en y is de spelling van het handschrift gevolgd. Bij de telling der verzen is uitgegaan van de rijmparen.

96 Het navolgende is gebaseerd op Cuvelier, 'Een viertal onbekende werken', 92.

VAN MENYCH SYMPEL ENDE
OUTGEDACHTE ENDE VAN CRONIJCKE 14v

Menich Sympel

- O God almachtich, hoe suet, hoe lustich
Es mij therte in vierege' mynnen
Beruert met sueter memorijen rustich,
Des ic te wercke² stelle alle mijn synnen.
- 5 Ongrondelijc es mij om kynnen
Dwerck in hem selven, hoe icx besta,
Daer wij die blijschap bij gewynnen
En daer elc duegdelijc herte roopt na.
Tes recht dat men sijns wyllen slaet ga,
- 10 En wij al tsijnder geliefte wesen,
Ons edels priencen doer sijn gena
Chaerle van Chaerloos, heere gepresen,
Sijn grootheyt wort noch voer al gelesen.
God sparen langlijvych, salych in duegden,
- 15 En alle die sijne voert na desen,
Want bij hem sijn wij alle in vruogden.
Twaer redelijc dat wij ons verhuegden,
Toonende den standaert der blijschap wempel,
En ons tot sijnder begeerten vuegden.
- 20 Dat werck en doet des waer exempel,
Const iet begynnen.

Outgedachte

- O Menych Sympel,
Wat stuydeerdij, wat es u argemynt?
Ghij hebt wat ter herten genomen soot schynt
Des dwerck gaet buyten ouwer machte³, 15r
- 25 Alsoe mij dunct.

Sympel

- Lieve outg[e]dachte,
Danck hebt dat ghij doch daer op ledt.
Tes waer, ic hebbe te wercke gesedt
Mijn synnen in rechter vruogden vloeyende,
Bij sueten gepeynse mij grootelijc moeyende,
- 30 Die hoogheyt, de edelheyt, de innegheyt
crachtich
Van Chaerloos onsen yongen prience machtich
Toverdynckene, hoet qualijc te vollen dient
Genoeg sijnder hoogheyt.

Outgedachte

- Menych Sympel, vrient,
Tes waer, tes u te groot om gronden,
35 Maer bij gunsten, bij mynnen wort dicke
bewonden
Yn laste seer wonderlijcke storije.

Menych Sympel

Eenpaerlijc leet mij in memorije
Dat edelheyt es vordernesse allen staten,
Hier op deser werelt.

Outgedachte

- Mochtij bevaeten,
40 Menych Sympel, wat vramen geschien
Ons van den edelen, ghij sout mydsdien
Voerder beruert sijn tot hem in trouwen.

Menych Sympel

- Och tes voer mij een vreuget om schouwen,
Van den edelen hoogen staet gepresen,
45 Bij onsen prience stappans wesen
Bynnen Bruessel, die muegende heeren
vermeert,
Tsjinder liefden, die alder eeren es weert.
Dat icx verblijc dunct mij selven 15v
wondere,
Menych Sympel.

Outgedachte

- Dat compt bijsondere
50 Bij teekene daer ghij sijt onder geboren:
Alle sangwijne complexcijen die gemeene
horen,
Daer eere en edelheyt inne gelegen sij,
Dair⁴ den ruyden van rechter natueren tsegen
sij.
Doch moet elc goet herte, om puer bekynnen,
55 Yn duegden sijnen prience bekynnen:
Dats Godlijc en eerlijc waer ment hoort.

Menych Sympel

Outgedachte, ic bens te blijer voort
Ynt geene⁵ des ghij mij doet vermaen.

Outgedachte

- Menych Sympel, mochtij te gronde verstaen
60 Wat edelheyt wel in huer selven sij,
Ghij souter grootelijc verblijen bij.
Want edelheyt es den staet alleene
Die alle die werelt beschermt gemeene
En daer tkerstengelove bij rust in eeren.
- 65 Wats volck in landen sonder heeren?
Nyet meer om achten dan beesten sijn:
Die mynste wylt boven de meeste sijn,
Op come[n]scap en dooch ons nyet geleedt,
Foortse en wille verdrijft recht en wedt.
- 70 Dus en dade den staet, om puer bediet,
Van der edelheyt, die werelt waer myn dan nyet.
Exempel des wij bevyndende sijn:

Nadat die Roomsche Conynck Constantijn
 Die Stadt van Besancien, naer mijn weten,
 75 Vernamen de en Constantenoble heeten, *16r*
 Wort na hem al trijcke gedestruweert,
 Blijvende driehondert en dertich yaer
 ongeregeert,
 Wert yn Ytalijen, in Gallien, in Spaendijen
 bevonden
 Dat dijverse heerscappijen opstonden,
 80 Als die Huynen, die Goten, seer wreede
 vermaerde,
 De Wandelen, die Langebaerde,
 En meer andere in quaetdoen bedacht,
 Als straetrooft, moort en vrouwenkracht,
 Userende des hem nyet en vemoeyde,
 85 Dat alle kerstenrijc in ornsten bloeyde,
 Totdat God nederweert sach bij gracijen,
 Te remederene den swaer blamacijen
 Ten kerstengelove, des seer was te doene.
 Soe wort geboren conynck Puppjns soene,
 90 Kaerle Magnus, die al bij machte
 Die quade tonder de.

Menych Sympel

Lieve Outgedachte,
 Gedynct u noch der werelt staet
 Van⁶Karelstije?

Outgedachte

Menych Sympel⁷,
 Want eewych sal wesen in mijnder memorijen,
 95 Gemerct sijnder hooger godlijker fyctorijen,
 Die met aerbeyde en metten sweerde
 Tgoede voertstelde en tquade weerde,
 Dwelck hij sijn leven lanck useerde
 En al dongelovege destruweerde
 100 Soe grootelijc, dat tot geenen stonden *16v*
 Sijns gelijke en es worden bevonden
 Dye den kerstengelove meer heeft gedient,
 Gode ter eeren.

Menych Sympel

Outgedachte, gode vrient,
 Mocht wesen, ie soude wel willen horen
 105 Waer Kaerle die wort geboren,
 Want tes een genuechte, diere op let,
 Ons slychte mynschen.

Outgedachte

Menych Sympel, dat ghijt wet,
 Hij was geboren, na der waarheyt belijen,
 Yn sijns vaders, dat doen ten tijen,
 110 Neder-Oosterijcke was genaempt,

Van den welken veel landen synf geraempt,
 Alst Lutsenborch, Lymborg vercoren.
 Te Her[s]tal opt slot'was hij geboren,
 Dyts te rechte opgenomen.
 115 Soe es Karels geboorte comen
 Uut Lotterijcke en van Brabant mede,
 Den welck soe edelen werken dede
 Dat sijnen name des moet vermeerct sijn.
 En die van hem comende te voerder geëert sijn,
 120 En waerachtlijc es comen van sijnen ge
 slachte
 Charoloos ons prience.

Menych Sympel

Och lieve Outgedachte,
 Mijn herte verhuegt int¹⁰ horen van dijen.
 Soudij oic weten van soe ouden tijen
 Bij redenen te thoonen int oppenbare
 125 Dat Charoloos ons yonge prience *17r*
 comen ware
 Bij rechter lijnijen van Korolen den heere?

Outgedachte

Ya ie, Menych Sympel, en noch veel meere,
 Want dats outwijselijc en claer omtogen.

Menych Sympel

Van rechter mynnen tranen mij doogen
 130 Ynt vermanen van u, Outgedachte vermeerct,
 En waer icx u, Menych Sympel, weert,
 Soe" woud ie u bydden, doer u gracije,
 Dat ie van u die rechte claracije
 Mocht horen, mijn herte verlangt na dien¹².
 135 Al es mijnen persoon van slychten Hen,
 Yc hoor geerne der edelheyt doen vermaen.

Out

Menych Sympel, u soude meer geschien
 Van mij, dus laet u bydden staen.
 Maer soud ie u den teyt hier overslaen,
 140 Het mocht u veel te lanck gerijsen,
 En oic soud iet bij ouden gedyncken bewijsen,
 Mijn crancke memorije mocht mij doen
 messen.
 Maer tot sekeren getuyge en cleemessen,
 Gemerct tgoet herte" dat ghij hebt giericht
 145 Bij gunsten, bij rechter mynnen viericht
 Van der materijen daer wij af spreken, *17v*
 Soe en sal u mijn hulpe nyet gebreken.
 Daer en hebt geenen twijfel aen.
 Oic willic tuwer belieften gaen
 150 Bij Cronijcke, vroet, wijs en van grooten
 betrouwe.

ME

Cronijcke, wie es datte?

Out

Menych Sympel, tes een vrouwe
Die u volcomelijc en van desen al
Van voren verhalen sal

Dus hoorter na, so ghij best muegt.

- 155 Bij haer es menych edel herte¹⁴ verheugt.
Sij es reyn, scoone, van sueter manyeren,
En es een bloemme voer alle prienchieren,
Een balseme en specije van sueter lucht.

ME

Lieve Outgedachte, soe hebbic ducht

- 160 Dat haer ondanckelijc dan mochte wesen
Tversuecken van mij.

Out

En wylt nyet vresen:
Yc kynse gewillich en blij van geesten,
Bereet den mynsten als voer den meesten.
Dus en sorgt nyet, maer laet u genoegten,

- 165 Wes ie begynne.

ME

Soe wil ie mij voegen
Tot onderhoricheden van u alleene.
Gunst, liefde, in"viereger mynnen reene,
Vloeyende tot Charoloos, den prience
vermeert,

- Doet dat mijn herte taenhorene begeert,
170 Den lof van sijnen hogen edelen persotme.

Out

Menych Sympel, siet hier die vrouwe scoone
Cronijcken, grueten wij se beyde tsamen.

18r

ME

Gegruet sijt, vrouwe van hoger namen,
Cronijcke, wij bieden u huessche groete.

Cronijcke

- 175 Danck hebt mijn vrienden, naer dbetamen.

Out

Gegruet sijt, vrouwe van hoger namen.

Cronijcke

Ontbeert der eeren, wylt nyet bescamen
Mij, die u dienstwijf wesen moete.

Menych

Gegruet sijt, vrouwe van hooger namen,

- 180 Cronijcke, wij bieden u huessche groete.
U wesen dunct mij al lijdens boete,
Ons ruyde besoecken ontfaet voer duegt.

Cronijcke

Van u bcyden ben ie verhuegt,
En oft ic vermach in eenegen tijen

- 185 Des u belieft, weet dat ic in dijen
Mij presenteren en begeere¹⁶ ongespaert
Daer af te wesene.

Out

O vrouwe vermaert,
Dats onverdiend, maer op goet betrouwen
Comen wij tot u, reyn bloemme van vrouwen,

- 190 Alsoe die ouwer behoeven mette daet
Ynt geene daer ons motijf op staet
En opdat u belieft, soe seldij horen
Redene waer af.

Cronijcke

Mijn vrienden vercoren,
Soe ben ic tuwer liefden bereet.
195 En oft ic u ergens ynne believen weet,
Dats vrij om u, betrouwt mij des.

/ 8v

Outgedachte

Danck hebt, ic weet wel dat soe es.
Siet vrouwe, hier es Menych Sympel bij mij.
Wij hebben¹⁷ wat woorden gehadt, hoet sij
200 Aengaende der muegentheyt voerdachtich
Van Charoloos, onsen yongen prience machtich,
En oic wat edelheyt in huer selver mach wesen,
Met meer woorden gealygeert tot desen,
Des ic, Outgedachte, wel hebbe gehoort.

- 205 Onder al, soe word ic sprekende voort
Van den Grooten Kaerle, den muegende heere,
Dat hij den kerstenengelove de sulcken eere
Dat Gode was danckelijc in den troone
En houden voert dat van sijnen persoone,
210 Yn rechter lijnijen descenderende
Comen es, diet wel stuyderende,
Charoloos ons prience, en es daertoe
Die hoogste sijns namen, van sijnen bloe,
Voer eeneghe die nu ter werelt leven.

Cronijcke

- 215 Des willic gewarich getuyge geven,
Als Cronijcke, die alle dyne beveet.
Wes men van priencen te sprekene weet,
Specyfycer ic dmeeste van dien nu.

Out

En daeromme, vrouwe, soe quamen wij tu
 220 Hem ter liefden, onse alder eeren weert
 En omdat Menych Sympel begeert,
 Bydden wij u, met herten mynlic,
 Om onderwijs".

Cronijke

19r

Outgedachte, u es wel kynlic,
 Wetende van desen gelijke mij, oft meere,
 225 Want ghij hebt dicke, doer u eere,
 Gewandelt in alder hecren hove,
 Dus eest u gereet.

Out

Vrouwe, bij ouwen oorlove,
 Yn mijn verhael wort dickent" gemyst,
 Want ie en hebb maer metter herten gevyst
 230 Tgeene dat ghij natuerlic hebt bescreven,
 Dus wylt er u dan gewillich toe geven,
 Bydden²⁰ wij mynlic.

Cronijke

Yc wilt geerne bestaen.
 Hoordij mij oic buyten regele gaen,
 Des willic mij ruwer corectcijen byen.

Out

235 Lieve vrouwe, ten es geen noot van dien
 Dat men u sou muegen conterlueren,
 Want ghij sijt suster van scryftueren,
 Waers noot, wij mense oic te baten.

Cronijke

Nu vrienden, wylt die redene wel vaten
 240 En hoort wes ie u sal vermonden
 Alsoe waerachtich bij mij wert vonden.
 Yerst es Kaerle tsijnder vromen
 Gebuertich des lans²¹ van Lottrijcke comen.
 Lutsemborch, Lymborch, seldij weten,
 245 En Brabant was doen altesamen geheten
 Neder-Oosterijcke. Des wort hij heere²²
 soe machtich
 Dat hij de tonder met foortsen crachtich
 Die Huynen, die Goten, die Wandeleren 19v
 En allen de heydene om puer verderen,
 250 Yn Ytalijen, yn Galijen en yn Spandijen,
 Lombaerdijen, Langedock en Almaendijen,
 En al Vranckerijcke, soe dat hij voerwaer
 Vranx conync was vij[v]enveertech yaer;
 Dertien yaer hij keyser van Roome hyet.
 255 Sijns gelijc en es om noemen nyet,
 Want hij es die geene, om puer bescouwen,

Die alle kerstenrijcke heeft behouwen
 En die heylege Kercke²¹ bij es verheven,
 En die huer meest gyften heeft gegeven.
 260 Oic van den getale na den a b c
 Der letteren heeft hij alle kerstenhe
 Na den Roomschen stoel bij sijnder gracijen
 Versien in grooter, hooger exaltacijen.
 Alsoe veel bysscopstoelen gesteh daer andere,
 265 Cloosters, kercken, godshuysen besondere
 En menych cappelle geoordijneert.
 Alle duegt heeft hij gecontuynert,
 Gemeyn oorboer sijns lant, een goede polacije
 Stelde hij voert in sijnen tije.
 270 Dies boven andere rees sijnen name
 Van hem en scheen noyt doyrschijnege fame,
 Van begynsel sijns levens totten lesten.
 Hij sterf een van den negen besten,
 Als hij van deser werelt schiet,
 275 Ynt yaer Ons Heeren hij dieven liet
 Acht honden en oic vijftien daerbij,
 Quynta calandas februari, 20r
 Tsjnder ouder van twee en seventich yaren.

Menych Sympel

Och lieve Cronijke, wel soe moettij varen,
 280 Die ons soe vriendelijcken hier berecht,
 Maer om te gerakene die materije slecht
 Als comende, dien wij meest bemynnen,
 Van Karels bloede, daer haken mijn synnen
 Eenpaerlijcken met goeder herten na.

Cronijcke

285 Dat willic u thoonen, van grade te gra,
 Menych Sympel, om u verblijcn,
 Rechtverdich dat ie swerx besta,
 Want anders soud icx mij vermijen.

Out

O weerde vrouwe, hebt danck van dijen,
 290 Yc blijvc voort u eygen tot in mijn doot.

Menych

En ie u dienere tot eewegen tijen,
 Bij gonsten na mijn vermuegen bloot.

Cronijcke

Mijn vrienden, die materije es lastich en groot,
 Dus siet oft ie se in corter talen
 295 U bij redene hier wille verhalen
 Oft dat iet toogen wille bij fijgueren.

Out

Och weerde vrouwe, mocht ons gebueren

Myds dat ghij soe gewillych poogt,
 Soe sout mij nutter duncken getoogt
 300 Fijguerlijc, waert u alsoe gereet,
 Myds Menegen Sympelen, die hier²⁴ steet.
 Om wel te fonderenne, tsijnder baten, 20v
 En des te bat den syn mocht vaten:
 Men maegs hem nyet te cleer gebrieven.

Cronijcke

305 Soe ghij begeert eest mijn gelieven.

Menych

Danck hebt, reyn bloeme van allen wijven,
 Soe willen wij bij fijgueren blijven,
 Dat dunct mij treynste.

Cronijcke

Soe sie wij nu dan herwers alledrije:
 Hoe behaegt u dyt?

Mencyh

Helpe maegt Marye,
 310 Soe en sag ie noyt boom soe reyn gewracht,
 Noch ter mari jen soe costelijc toegebracht,
 Noyt dinc en verblijde mij meer int scouwen.

Cronijcke

Nu merct dan hier, en wilt onthouwen
 Tgeene des ghij van mij seit horen.
 315 Siet hier den edelen heere vercoren
 Yn state, geheeten Kaerle Magnus,
 Hij leet begraven, vynden wij dus,
 TAnken in die kereke, tot elcx gesychte,
 Van Onser Vrouwen, die hij selve stychte.
 320 En nadat hij van der werelt schiet,
 Van Hyldegaerde" sijnder vrouwen hij liet,
 Lodewijcke, geheeten den Goedertieren,
 Roomsckeyser en conync van sueter
 many eren.
 Yn sijnder stegen soe rust hij daer,
 325 Dese regneerde XXVI yaer.
 LXXXIII yaer soe mocht hij leven²⁶,
 Als men dyaer Ons Heeren heeft gescreven
 Sevenhondert en XL daermede 2/r
 Was hij begraven te Mets in stede,
 330 En van Ermgerde, sijnder ierster vrouwe, bleeft
 Twee sonen, soe ie Cronijcke bescreeft:
 Lottarijus en Lodewijck.
 En van Ydith, sijnder tweester vrouwen rijck,
 Creeg hij Karolen die Caluwe²⁷ geheten,
 335 Soe ghij suit horen.

Menych

Och, dyt proper om weten,
 Voer mij arm Sympele.

Out

Dat eest voerwaer!

Cronijcke

Onder dese drie sonen rees hiernaer
 Groot geschyl onderlynge in elcx vercortynge
 En oic seer groote bloetstortynge
 340 Maer na worden sij vereenych[t] aldus,
 Alsoe dat doutste sone Lottarijus
 Met Ytalijcn soude hebben tkeyserijc,
 En geheel Germanijen Lodewijc.
 En Kaerle van den tweede bedde geboren
 345 Dien moeste Vranckerijcke toebehoren.
 En Lotterijck versterf op hem daer naer.
 Hij regneerde XXVII yaer,
 En liet van Ertruyden, sijnder vrouwen reene,
 Eenen eenegen sone na hem alleene,
 350 Die Lodewijcus Balbus hiet.
 Karel sijn vader van der werelt schiet
 En wort begraven, naer mijn²⁸ avijs,
 Yn Vranckerijcke tSynte-Denijs.
 Ynt yaer VIII honden liet hij dieven,
 355 En LXXVII-tich bescreven. 2lv
 Lodewijc wort conync en nam een vrouwe
 Die Odynghe hiet.

Outgedachte

Ghij sijt van stereken onthouwe,
 Cornijcke, die alle der eeren es weert.
 Nu byddic u dat ghij ons voert vercleert
 360 Dese Lodewijcus Balbus in sijn tsege daer,
 Hoe lange regneerde hij?

Cronycke

Ontrynt twee²⁹ yaer
 Regneerde hij Vranckerijc, en schiet daer af
 Als hij dese sterffelijcke werelt begaf.
 Te Compiengijen coes hij sijn sepultuere,
 365 Yn Onser-Liever-Vrouwen-kercke, daer die
 fijguere
 Noch es, so men openbaerlijc siet.
 Dese Lodewijcus Balbus na hem liet
 Eenen sone, die welcke hiet bij namen
 Karel die Sympele, en gewan in vramen
 370 Lodewijcken des Sympelen, dat sijn dese twee,
 Die welcke dat⁰ creeg bij goeden beschee
 Te wijve Gerberge, alsoe ie las,
 Die dierste conync Heynrix dochter was.
 Dese Lodewijc gewan van der vrouwen rijke

- 375 Twee sonen in sijnen" huwelijcke:
 Lottarijus en Karelen, twee hooge vernaemde.
 En doutste, soe dat wel betaemde,
 Wort na den vader Vranx conync gecroont,
 En voert, soe die sryftuere thoont,
 380 Hadde enen sone, die Lodewijc hiet,
 En haestelijc van deser werelt schiet.
 Hij en regneerde niaer, soe ic höre,
 Een yaer en sterf sonder wettich ore.
 En op Kaerlen, den brueder van Lottarijus,22r
 385 Soude hebben gecomen die croone aldus,
 Die welcke van Lotterijc was heere;
 Dese wort in dien verongelijct seere
 Van Huygen Capet en sijnen geslachte,
 Dat hijen gevangen hielt bij macht
 390 Torlijens. Daer liet hij van drucke dieven.
 Eenen sone es achter hem gebleven
 En gestorven sonder oor, die Otto hiet.
 Een dochter bleeffter, die ghij hier siet,
 Die welcke Gerberge hiet bij namen.
 395 Op haer die landen haers vaders quamen,
 Maer sij en esser nyet gewellich bleven.

Menych Sympel

Lieve Cronijcke, hoe soe?

Cronijcke

- Sij wort verdreven
 Huer slants bij vrende dijverschen heeren,
 Dwelc sij geensyns en mochte gekeeren
 400 Maer bleef alleene, soe ic bekynne,
 Van Bruesele en van Lovcnne gravynne.

Menych Sympel

Van Bruesel, van Lovenne segdij?

Cronijcke

Soe meyn yet!

Menych¹² Sympel

- Dat iet wel versta:
 Bruesel voer genoempt en Lovenne na?
 Gelievte u tseggen, tes cleyn geschylle.

Cronijcke

- 405 Neent trouwen, twas soe der vrouwen wylle
 Geordijneert, gestelt in huer presencije,
 Want in Bruesel hielt sij huer resydencije,
 En nam dese Stadt in exaltacijen
 Ter herten en al in huerer gracijen.
 410 En Karels geslachte, voer continuerende, 22v
 Was in rechter lijnijen descenderende
 Op dese Gerberge alleene, menych yaer.

Menych Sympel

Dat clagic met al mijnder herten voerwaer,
 Te verongelijcken huer oft eenige vrouwen.
 En hoe vergynct voert?

Cronijcke

- 415 Men dede huer trouwen
 Te manne enen, Lambrecht geheten,
 Brueder wesende, soe ghij muegt weten,
 Reynouts, grève van Mons gepresen,
 En creeg enen wctegen sone na desen,
 420 Grave Heyndericx, van den welcken quam
 Een grave Lambrecht, als ic vemam,
 Hiet; daerna dese, grave Heyndric hetende,
 Dese creeg enen¹¹ sone, sijt dat wel wetende,
 Die men hiet Godevaert metten Baerde,
 425 Die welcke was cloeck als donvervaerde,
 En bracht sijn graefscap alsoe hoge,
 Wesende van Lotterijc en Brabant hertoge.
 En na hem noch twee Godevaerde resen,
 En die leste creeg oic enen sone na desen
 430 Die Heyndryc hiet, en na hem noch twee
 Van den selven name.

Menych

- Och wat schoondcr beschee,
 Yc sceppe int horen vruetg boven maten,
 Const ic, arm Sympel, den syn beveren,
 Het wacr rechts een rustynge mijnder
 memorijen,
 435 Maer om te volgenc deser hystorijen,
 Lieve Cronijcke, soe segt ons voert.

Cronijcke

- Dese leste Heyndric, soe ghij hier hoert,
 Nam doen te wijve in huwelijcke
 Een vrouwe, hiet Alijt, muegende en rijke.
 440 Huge, hertogc van Bourgonnen, was huer
 vadere.
 Dese twee cregen enen sone tegadere.
 Yan hiet dierste hertoge van Lottcrijcke, 23r
 Van Brabant en van Lymborg desgelijcke.
 Dese creeg enen sone, die oic hiet Yan,
 445 Die den derdden van sijnen name gewan,
 Die welcke drie dochteren achter liet.
 Die outste dat vrouwe Yohanne hiet,
 Dander Margriete, soe ic las,
 Vrouwe Marije hertogynne van Gelder was,
 450 Maer huer suster Margriete, om wel
 onthouwen,
 Nam grave Lodewijc van Vlaendercn teender
 vrouwen.
 Dese cregen een dochter, soot kynlijc sij,

- Die conync Yans⁴ sone Phylyps de Herdij
Teender vrouwen nam, dats oppenbaer.
455 Vijf sonen soe³⁵ creeg hij van haer:
Te wetene Yan, doutste sijnde van dien;
Lodewijc en Kaerle³⁶ liet God geschien,
Dat elc die werelt haest overleet;
Anthonys, alsoe menych weet,
460 Was hertoge in Brabant gesteift] na dien;
Phylyps, die yonste bruer van desen,
Was grève van Yveers, alsoe wij lesen",
Al comende van Kaerels geslachte getrouwe,
Yn rechter lygnijen.

Outgedachte

- Ghij sijt van goeden onthouwe,
465 Lieve Cronijcke, die alder eeren es weert,
Ghij sijt die dedelheyt seer begeert,
Rechtverdich te wetene, daer men can.

Cronijcke

- Hooft noch van Phylyps de Herdde dan.
Tot sijnen vijf sonen voer uitgelesen
470 Sijn noch drie weerdege dochteren geresen.
Deen hyet Kathelijne, soot claerlijc 23v
blijcke,
En wort hertogynne van Oosterijcke,
Dander Margriete van Beyeren, hertogynne
Van Hollant, van Seelant, soe ie bekynne,
475 Die derde was vrouwe Marije geheten,
Dierste hertogynne, suldij weten,
Van Savooyen, en¹⁸ trouwede aldus,
Den hertoge, hiet Felyx Amedeus,
Daer af groot geslachte, bij mij bewijsende,
480 Yn Savooyen geweest es rijsende,
Dwelck ie al hebbe in mijn memorije,
Maer en dient ons hier nyet.

Menych Sympel

- Yc en hoorde noyt scoonde[r] storije,
Noch dies mijn herte creeg meerder vruet.
Ocht Cronijcke, ie danex ou wer grooter duegt,
485 Den gunstegen wille van u tons vloeyende.

Outgedachte

Lieve vrouwe, u en sijs doch nyet vmoeyende,
Dat wij van u muegen weten dynde?

Cronijcke

- Mijn vrienden, alsoe ie voert bevynde,
Willie u togen, alst redelijc sij,
490 Yan, doutste sone van Phylyps de Herdij,
Hertoge Aelberechs van Beyeren dochter hij
nam

- Teer vrouwen. En daer af quam
Een sone alleene bynnen huere levenne,
Sonder meer, maer dochteren sevenne.
495 Desen eenegen sone wij alle bemynnen
Met getrouwer herten, met willegen synnen;
Phylyps, onsen edelen prience machtich,
Heere van seventien landen machtich,
Wien God langlijvych gesonde geve;
500 Sijn suster wordt hertogynne van Cleve,
En dander van Borbon, in groter vroomen, 24r
Daer af seer stereke geslachten sijn comen,
Hoe iet myds der lancheyt nyet en verhale.
Conynck Yans dochter van Poortegale,
505 Ysabeele, seer duegdelijc en vol trouwen,
Creeg ons geduchtege prience ter vrouwen,
Die welcke hebben vercregen tsamen
Eenen eenegen sone van hooger namen,
Toe comende in sijns vaders rijke,
510 Des alle de landen verblijen gelijcke,
Van Chaerloos, onsen^{3*}yongen prience gemynt,
Die comen es, so men wel bevynt,
Yn rechter lyg[n]ijen van Kaerle Magnus,
Seggende aise vuere van gelijken dus,
515 Dat van Kaerels name op desen dach
Geen eelder in kerstenrijck leven mach,
Dat daer up rustende es Kaerels geslachte.

Outgedachte

- Dat help ie u lijn als Outgedachte,
Oic eest genoeg blijckelijc, alst⁴⁰ wel schynt,
520 Dat hij eens deels Kaerels wercken begynt.
God sparen in saleger gesonden voert.
Menych Sympel, hier hebdijs gehooft,
Opt corte, ten vuegelijcsten utgenomen,
Die⁴¹ generacie van Kaerelen comen.
525 Want anders sout⁴² wesen overlanck.

Menych Sympel

Mijn vrienden beyde, ie weets u danc,
Aise u eygen te blijvene voer ymmer meere.

Cronijcke

- O Kaerele Magnus, edel muegende heere,
U duegdelijcke wercken in ouwer tijt
530 Gedaen, sijn Gode danckelijck seere, 24v
En alle goe kerstenen in deser werelt wijt,
U geslachte heeft God gebenendijt,
Des es ment voerder te eere schuldich,
Alsoe die scryftuere doet belijt,
535 Es ouwen loon des hemels menychfuldich.

Outgedachte

Al edel herten sijt gehuldich,

Eert die hoocheyt van Kareis bloe,
 Die met pijnen en arbeyde seer verduldich
 540 Kerstenrijck halp tot grooten goe.

Cronijcke

Wij hebben der alle redene toe,
 Want" tes Goids begeerte, dat elc versta.

Dyngel

Bij den Oppersten es comen, hoort er na,
 Een weerdege memorije des geslachts, elc
 versta.
 545 Yc bootscapt van Goids wegen, met soeten
 woorden,
 Dat Kaerel die conync in den hemel es
 seer verheven.
 Sijn wercken sijn God genaem en sullen
 accoorden
 Soetelijc bij den Heere in der eewicheyt
 beseven.
 Sijn geslachte es God aengenaem,
 550 En al dat van hem comen es ersaem,
 Oft uut sijnen⁴⁴ geslachte gesproten es.
 Daerom ghij Karel, die nu regnerende es,
 Erfgenaem van den grooten Karel sijt,
 Volgt hem na in sijn wercken wijt.
 555 God sal u bijstant doen en stereken u!
 Yc keere wederom ten hemel nu,
 En God die heere moet met u sijn.

Outgedachte

O⁴⁵ Menyeh Sympel, hier hoordij sus,
 Yn des van Goids wegen wert vercleert, 25r
 Dat de Heere dese Kaerle Magnus
 560 Voer Gode almachtich es overweert,
 En dat Sijnen hogen wille begeert,
 Sijn geslachte te hebbenne geobijdeert
 Also gebenedijt in eeren vermeert,
 Heeft selve Goids yngel geconfermeert.

Menyeh Sympel

565 O Heere, wiens gracije nyet en⁴⁶ cesseert,
 God⁴⁷ almachtich, lof moet U rijsen.

Outgedachte

Die den ouwen soe volcomelijc instrueert,
 U grootheyten mach geen mensche volprijsen.

Cronijcke

Die gracije Goids doet ons bewijsen
 570 Soe lange als water in die see sal wesen,
 Yn die locht gestubbe mach waeyen na desen,
 Oft bergen boven den valleyen staen,

Wort Kaerels name in eeren gepresen,
 En al sijn geslachte na hern geresen,
 575 Des moet God eewegen lof ontfaen.

Outgedachte

Alle getrouwe herten doen dyt vermaen,
 Wylt yonstelijc ouwen prience bemynnen,
 Dat dwerek in duegden mach overslaen
 En des van ons hier es gedaen,
 580 Want yonst vor die const van weerden
 bekynnen.

Menyeh Sympel

Hoet na ruytheyten onser slychter synnen
 Bij sympelder const es gewracht.

Cronijcke

Neemst dat voer tgoede ons begynnen
 Sijn liefde, wiens hulde wij geeme 25v
 gewynnen,
 585 Chaerloos, ons prience van grooter macht.

Outgedachte

Yn onsprekelijker eerweerdicheyt es hij geacht,
 Seer muedege en van hooger famen.

Menyeh Sympel

God wyllen behueden dach en nacht
 Yn salegere gesonden, tsijnder vramen.
 590 Allen dien bemynnen die sygen: Amen.

Annotatie

- i Hs. 'viegere'.
- 2 In hs. volgt 'alle mijn' (doorgestreept).
- 3 Hs. 'onachte'.
- 4 Hs. 'dan'.
- 5 Hs. 'ynt tgeene'.
- 6 In hs. volgt 'Kas' (doorgestreept).
- 7 Hier lijkt een rijmwoord te ontbreken, of wellicht enkele versregels.
- 8 In hs. volgt 'ver' (doorgestreept).
- 9 Hs. 'opt tslot'.
- 10 In hs. volgt 'desen' (doorgestreept).
- 11 n hs. volgt 'woudic s' (doorgestreept).
- 12 In het handschrift volgt:

'Outgedachte

Menych Sympel, u soude meer geschien
Van, dus laet u bydden staen.

ME

Dies moet ie mij tuwen wylle bien

Out

Menych Sympel, souder meer geschien

ME'

Vermoedelijk zal hier sprake zijn van een fout van de afschrijver: vgl. vs. 137-138.

- 13 Hs. 'therte'.
- 14 Hs. 'herter'.
- 15 In hs. volgt 'vieg' (doorgestreept).
- 16 Hs. 'begeert'.
- 17 In hs. volgt 'woor' (doorgestreept).
- 18 In hs. volgt:

'Cronijcke

- Yc wylt geerne bestaen
- Hoordij mij oic buyten redene gaen'. (doorgestreept, vgl. vs. 233-234).
- 19 In hs. volgt 'gemee' (doorgestreept).
- 20 In hs. voorafgegaan door 'Wij' (doorgestreept).
- 21 Hs. 'des slans'.
- 22 In hs. volgt 'seere' (doorgestreept).
- 23 In hs. volgt 'verheven' (doorgestreept).
- 24 In hs. volgt 'steest' (doorgestreept).
- 25 Hs. 'Hyldegaerdegaerde'.
- 26 Dit vers is later toegevoegd door dezelfde hand.
- 27 In hs. volgt 'gh' (doorgestreept).
- 28 In hs. volgt 'avj' (doorgestreept).
- 29 In hs. volgt 'tweer' (doorgestreept).
- 30 In hs. volgt 'crij' (doorgestreept).
- 31 In hs. volgt 'huwij' (doorgestreept).
- 32 In hs. voorafgegaan door 'My' (doorgestreept).
- 33 In hs. volgt 'sijt' (doorgestreept).
- 34 In hs. volgt 'dochter' (doorgestreept).
- 35 In hs. volgt 'sie sinen' (doorgestreept).
- 36 In hs. volgt 'doutste sijnde van dien' (doorgestreept).
- 37 Dit vers is later toegevoegd door dezelfde hand.
- 38 In hs. volgt 'troude' (doorgestreept).
- 39 In hs. volgt 'yonsen' (doorgestreept).
- 40 In hs. volgt 'blijet' (doorgestreept).
- 41 In hs. volgt 'gena' (doorgestreept).
- 42 In hs. volgt 'souwe' (doorgestreept).
- 43 In hs. volgt 'go' (doorgestreept).
- 44 In hs. volgt 'gesproten' (doorgestreept).
- 45 In hs. voorafgegaan door 'Out' (doorgestreept).
- 46 In hs. volgt 'casse' (doorgestreept).
- 47 In hs. volgt 'alm' (doorgestreept).

Onderwijzers in parlementaire politiek. Thorbecke, Guizot en het Europese doctrinaire liberalisme

HENK TE VELDE

Liberalisme is er in soorten. Het liberalisme van Thorbecke is wel 'doctrinair' genoemd. De naam 'doctrinair' werd voor het eerst gegeven aan een groep Franse politici uit de Restauratie, maar werd bijvoorbeeld ook voor de Duitse liberalen in het Frankfurter Parlement van 1848 gebruikt en in het algemeen voor een vorm van liberalisme die tussen ongeveer 1830 en 1880 in veel delen van Europa te vinden was¹. In dit artikel wil ik betogen dat de doctrinairers niet alleen een vorm van liberalisme vertegenwoordigden, maar ook een fase in de politieke ontwikkeling en een opvatting hoe politiek bedreven diende te worden. Het politieke gedrag van de vooraanstaande doctrinairers is daarbij een belangrijke factor. Doctrinairers zouden zich noch in het revolutionaire gewoel van na 1789, noch in de heftige partijpolitiek van het einde van de negentiende eeuw op hun gemak hebben gevoeld. Van beide vormen van politiek onderscheidden zij zich door hun strikte beperking van de politiek. Politiek was voor hen een zaak die zich niet op straat, maar in het parlement en in de werkkamer van de minister afspeelde. Het was een spel met duidelijke regels die dienden te worden vastgelegd in een grondwet. Deze grondwet moest niet, zoals de constituties van de periode omstreeks 1800, de ambitie hebben de politiek tot in alle uithoeken van de samenleving te laten doordringen, maar moest haar juist welomschreven, beperkte taken geven. De juridische strengheid die deze vorm van politiek vergde, sprak niet alleen uit wetgeving, maar ook uit de manier van optreden van de voornaamste doctrinairers².

Historici hebben het volste recht juist bij deze stroming op de vorm van de politiek alle licht te laten vallen. Deze doctrinairers hadden immers geen uitgewerkte politieke

1 Korte beschouwingen over de term vindt men in alle literatuur over de Franse doctrinairers; zie voor Thorbecke (en Belgische doctrinairers): E. H. Kossmann, *De Lage Landen 1780-1980* (Amsterdam, 1986) I, 177 *enpassim* (vgl. E. H. Kossmann, 'De doctrinairers tijdens de Restauratie', in: *Idem, Politieke theorie en geschiedenis* (Amsterdam, 1987) en J. R. Thorbecke, *Parlementaire redevoeringen* (6 dln.; Deventer, 1856-1870) 1862-1863, 28 (1862)); Remieg Aerts, *De letterheren. Liberale cultuur in de negentiende eeuw: het tijdschrift De Gids* (Amsterdam, 1997); Wolfram Siemann, *Die Frankfurter Nationalversammlung 1848/49 zwischen demokratischem Liberalismus und konservativer Reform. Die Bedeutung der Jurisprudenz in den Verfassungsverhandlungen des Paulskirchenparlaments* (Frankfurt am Main, 1976); Luiz Diez del Corral, *Doktrinäer Liberalismus. Guizot und sein Kreis* (Neuwied am Rhein-Berlijn, 1964) — ook over Spaanse doctrinairers; zie ook F. R. Ankersmit, 'Tweeslachtigheid als deugd. Over Guizot en Tocqueville', in: *Idem, De spiegel van het verleden. Exploraties I: geschiedtheorie* (Kampen, 1996) vooral 144-150.

2 Met deze vraagstelling sluit dit stuk aan bij Ido de Haan en Henk te Velde, 'Vormen van politiek. Veranderingen van de openbaarheid in Nederland 1848-1900', *BMGN*, CXI (1996) 167-200. Het onderzoek voor dit artikel werd gesteund door de Stichting voor historische wetenschappen (SHW), die werd gesubsidieerd door de Nederlandse organisatie voor wetenschappelijk onderzoek (NWO).